

Sosyal Devletin Dönüşümü ve Düzenleme Teorisi: Karşılaştırmalı Bir Çalışma¹

Mehmet Atilla GÜLER²

ORCID: 0000-0001-6910-2134

Öz: Sosyal devlet, kapitalist düzenin en önemli kavramlarından biridir. Öğretide sosyal devlet, toplumsal riskler, gelir dağılımının düzenlenmesi, vatandaşlık haklarının gelişimi ve işçi sınıfının politik temsili gibi çeşitli noktalardan hareketle açıklanmaktadır. Buna karşılık, 1970'lerin başından itibaren Fransa'da gelişen düzenleme teorisi, sosyal devletin açıklanmasında farklı bir yaklaşımı oluşturur. Kavramları ve görgül araçları eklemleyen düzenleme teorisi, 1980'li yıllarda dünya genelinde kabul gören bir yaklaşım halini almıştır. Çalışmada sosyal devlet kavramı, düzenleme teorisini temel alacak şekilde açıklanmıştır. Günümüzde sosyal devlete ilişkin çalışmalarda ağırlıklı sosyal devlet modellerine odaklanılmaktadır. Bu temelde, çalışmada düzenleme teorisinde tanımlanan Fordizm biçimleri, sosyal devletin gelişimiyle, dönüşümüyle ve sosyal devlet modelleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, kapitalist düzende yaşanan iki farklı krizin sosyal devletin geneli ve sosyal devlet modelleri üzerindeki etkileri ekonometrik modellerle çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal devlet, Düzenleme teorisi, Sermaye birikimi
Transformation of the Social State and Regulation Theory: A Comparative Study

Abstract: The social state is one of the most important concepts of the capitalist order. In the doctrine, the social state is explained from various points such as social risks, regulation of income distribution, development of social rights, and political representation of the working class. On the other hand, the regulation theory which has been developed in France since the beginning of the 1970s constitutes a very different approach in explaining the social state. The regulation theory, which articulates concepts and empirical implements, has become a worldwide accepted approach in the 1980s. In this study, the concept of the social state is explained in a way that is based on the regulation theory. Nowadays, studies on social state generally focus on social state models. On this basis, the development and transformation of Fordism forms which corresponding to institutionalizes social state models are

¹ Bu çalışma, *Birikim ve Düzenleme Ekseninde Sosyal Devletin Dönüşümü* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr.Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Makale Geliş Tarihi: 22.05.2020- Makale Kabul Tarihi:31.08.2020

examined. In this context, the effects of two different crises in the capitalist order on the social state and social state models have been solved with the developed econometric models.

Keywords: Social state, Regulation theory, Accumulation of capital

Giriş

Kapitalist düzen, sermaye birikimi temelinde gelişir. Birikim, belli aralıklarda gerçekleşen krizlere bağlı olarak yeniden düzenlenir. Sosyal devlet³, bu bakımdan özel bir öneme sahiptir. 19. yüzyılın son döneminden itibaren yaşanan ekonomik kriz ve buna bağlı olarak gerçekleşen sosyal ve siyasal gelişmelerle biçimlenen sosyal devlet, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kapitalizmin düzenleyicisi konumuna gelmiştir.

Öğretide sosyal devlet farklı şekillerde açıklanabilmektedir. Bu çerçevede, sosyal devletin toplumsal risklerle, gelir dağılımına müdahale edilmesiyle, vatandaşlık haklarının gelişimiyle ve işçi sınıfının demokratik temsiliyle ilişkilendirildiği bilinmektedir. 1970'lerin başında Fransa'da ortaya çıkıp gelişen düzenleme teorisi, sosyal devleti bunlardan farklı şekilde çözümlemektedir. Teoride, sermaye birikimi temelinde, kavramsal ve görgül yöntemlerin bütünlendirilmesine dayanan bir yaklaşım benimsenmiştir.

Düzenleme teorisinin temel amacı sermaye birikiminin ve onun düzenlenme biçimlerinin incelenmesidir. Teoriye göre kapitalist düzen İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sosyal devlet aracılığıyla düzenlenirken 1970'li yıllarda yaşanan kriz, sermaye birikiminin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği yapıyı dönüştürmüştür. Öğretide krizin ardından yaşanan gelişmeleri yeni bir birikim rejimiyle açıklayan çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak düzenleme teorisinin bu konudaki yaklaşımı farklıdır. Teoriye göre kriz, birikim rejimini değil sosyal devlete dayalı düzenleme biçimini dönüştürmüştür. Yeni yapı, neo-liberal düzenleme biçimiyle açıklanır.

Neo-liberal düzenleme biçiminin geçerli olduğu dönemde farklı düzeylerde krizler yaşanmış olmakla birlikte bu düzenleme biçiminin yapısal krizi 2008 yılında gerçekleşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) finans piyasalarından başlayarak reel alanı etkileyen kriz, zaman içerisinde küresel bir nitelik kazanmıştır. Bu tarihten itibaren gelişmiş kapitalist ülkelerin tümünde devlet müdahalesi yeniden gündeme gelmiş de bunun niteliği sosyal devletin düzenlemesinden oldukça farklıdır. 2008 Krizinin ardından devlet müdahalesiyle sorunların ortadan kaldırılmasına değil anlık çözümlerin geliştirilmesine odaklanılmıştır. Bu nedenle krizi izleyen süreçte yaşanan gelişmelerin birikim rejimi ve düzenleme biçimi temelinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Bunun yanında düzenleme teorisinin

³ Öğretide *sosyal devlet* ile birlikte *refah devleti*, *sosyal refah devleti*, *Keynesyen refah devleti* ve *Keynesyen ulusal refah devleti* gibi farklı deyimler kullanılmakla birlikte bunların içerikleri aynıdır. Farklılık, kavramın kullanıldığı coğrafya ile ilgilidir. Anglo-Sakson ülkelerinde refah devleti ve benzerleri kullanılırken Kıta Avrupa'sında ise sosyal devlet deyimi benimsenmektedir.

kapitalist düzenin gelişimini çeyrek yüzyıldan az olmayacak dönemlerde incelenmesi de böyle bir değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Bu gerçekten hareketle çalışmada düzenleme teorisinin kavramsal ve görgül araçlarını kullanarak 1945-1975 ve 1976-2008 dönemlerini kapsayan bir inceleme yapılmıştır.

Kavramlar

Sosyal Devlet

Tanımı

Sosyal devlet, kapitalist düzenin temel kavramlarından biridir. Sosyal devlet deyiminin ilk kez nerede ve ne zaman kullanıldığı konusunda öğretide iki farklı görüş mevcuttur. İlk görüşte, kavramın Fransa'da 1852-1870 yılları arasında geçerli olan İkinci İmparatorluk döneminde, bireysel çıkarlar ile kamu yararı arasındaki dengenin sağlanması temelinde kullanıldığı ileri sürülmektedir (Rosanvallon, 2004: 199). İkinci görüşe göre, sosyal devlet kavramının kullanımının başlangıcı Bismarck Almanya'sında kürsü sosyalistleri tarafından sosyal güvenlik önlemleri ekseninde yürütülen tartışmalara dayanır (Koray, 2005: 181).

Sosyal devlet, piyasa mekanizmasının işleyişine politik kararların bir sonucu olarak müdahale edilmesi düşüncesiyle oluşturulmuş bir yapıdır. Bu nedenle ekonomik sistemde yaşanan etkileşimler, kurumlar ve bunların dönüşümü sosyal devletin anlaşılması bakımından önem taşır (Jespersen, 1996: 58). Müdahale, sosyal devletin piyasa başarısızlıklarını düzeltici niteliğini somutlaştırır. Sosyal devletin müdahalesi öncelikle iki alanda etkilidir. Bunlar; piyasanın işleyişine ilişkin kuralların yeniden düzenlenmesiyle bu mekanizmanın sürekliliğinin sağlanması ile üretim sonucu elde edilen gelirin yeniden ve daha adil şekilde dağıtılmasıdır (Walker ve Wong, 2004: 120).

Sosyal devlet, örgütlenmiş ve güçlü bir sınıf mücadelesinin ürünüdür. Bu temelde, sosyal devlet toplumsal artığın sınıflar arasında bölüşümünü sağlamak için işçi sınıfının demokratik temsiliyle şekillenmiştir. Sınıf mücadelesi, emek-sermaye ilişkisini düzenleyen ekonomik, sosyal ve siyasal yapıların etkisi altında gerçekleşir. Sosyal devlet, sınıf mücadelesinde emek ve sermaye arasındaki bakışsız güç ilişkisinin dengelenmesini, sosyal politikaların kapsamının genişletilmesini ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesini sağlamıştır (Gough, 1979: 14-15).

Sosyal devlet, bireylere ve ailelerine asgari düzeyde gelir güvencesinin sağlanmasını, onların toplumsal risklere karşı korunmasını ve sosyal güvenlik olanaklarının geliştirilmesini, tüm vatandaşlara eğitim, sağlık ve barınma başta olmak üzere yasalarla güvence altına alınmış standartların sağlanmasını garanti eder (Flora ve Heidenheimer, 1981: 23-24). Sosyal devlet tüm bunları devletin işveren rolünün yaygınlaşması, sosyal güvenlik sisteminin kapsamının genişletilmesi, kitle tüketimi, sendikaların kamusal alanda meşruiyet kazanması ve bu yolla sınıf mücadelesinin kurumsallaşmasıyla olanaklı kılmıştır (Berger, 1990: 107-109).

Unsurları

Düzenleme teorisinin yaklaşımını içerecek şekilde sosyal devlet, düzenleme, müdahale, denetim ve yaptırım ile uzlaşma unsurlarıyla açıklanabilir.

Düzenleme

Kapitalist sistemde sosyal devlet, düzenleme işleviyle sermaye birikiminin taraflarından biri haline gelmiştir. Sosyal devlet, işgücü piyasasını düzenler. Üretim araçları mülkiyetinin sağladığı güçle piyasaya egemen olan sermaye karşısında sayıca çoğunluktaki emek arasında bir düzen kurmak için müdahale eder. Bu müdahale sermayenin sınırsız gücünü dengelemek için emeğin korunması ile kendini gösterir. Ancak bu düzen ve denge arayışı salt yasal ve yönetsel düzenleme yapmakla sınırlı değildir. Aynı zamanda emeğin çıkarlarının korunup geliştirilebilmesi için kimi zaman alt, kimi zaman ise üst sınırları çizilen bir özerklik alanı içerisinde emeğin mücadelesi de önemlidir. Sosyal devletin düzenlemesi, piyasa ile devlet arasındaki ilişkiyi dönüştürmüştür.

Düzenlemeyle toplumsal sınıfların dayanışma temelinde bütünleşmesi amaçlanır. Düzenleme, sermayenin kendi çıkarına göre düzenlediği piyasada işçi sınıfı ile arasında kurulacak dengenin aracıdır. Bu araç devlet tarafından sermaye birikimi için işletilir. Sosyal devlet, bir yandan sermaye birikiminde etkin bir rol üstlenirken diğer yandan işçi sınıfının korunmasını sağlayacak ekonomik, sosyal ve siyasal hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayacak düzenlemelerde bulunur (Amoroso, 1996: 46; Crow, 2004: 104).

Sosyal devletin düzenlemesi hem ulusal ve hem de uluslararası düzeyde izlenebilir. Ulusal düzeyde düzenleme, Keynesyen ekonomi politikalarıyla açıklanır. 1929 Buhranının ardından piyasa mekanizmasının işleyişinin tam istihdamın sağlanmasında, büyümenin gerçekleştirilmesinde ve finansal istikrarın oluşumunda yetersiz kaldığı geniş bir uzlaşmayla kabul edilmiştir. Böylece Fordist birikim rejim koşullarında Keynesyen anlayışla şekillenen sosyal devlete dayalı düzenleme biçimi çerçevesinde rekabet, işgücü piyasası, finans, bütçe ve para politikaları gibi çok sayıda alanda bir dizi düzenlemenin önü açılmıştır (Boyer, 1989: 64; Jespersen, 1996: 58). Bretton Woods sisteminin kurulması ise sosyal devletin düzenleme unsurunun uluslararası boyutunu açıklar. 1944 yılında uluslararası kambiyo sistemini oluşturmak amacıyla toplanan konferansta ABD Hazine Bakanı Harry Dexter White tarafından hazırlanan plan, uzlaşmayla kabul edilmiş ve böylece Bretton Woods ikizleri olarak adlandırılan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (günümüzde Dünya Bankası) kurulmuştur (Seyidoğlu, 2007: 528).⁴

⁴ Bretton Woods sisteminin kabul edildiği konferansta John Maynard Keynes'in hazırladığı İngiltere Planı ile White tarafından sunulan Amerikan Planı tartışılmıştır. Bunlardan ilkinde Keynes, dış ticaret açığı olan ülkelere otomatik kredi sağlayacak bir takas bankasının kurulmasını önermiştir. Böylece dış ticaret dengesizliklerinin yalnızca açık veren ülkelere değil aynı zamanda fazla veren ülkelere de yüklenmesi söz konusu olacaktır. Buna karşılık

Müdahale

Sosyal devlette piyasa mekanizmasının işleyişinin neden olduğu sınıf çatışması ile buna bağlı mücadeleden kaynaklanan sorunları azaltmak ve bunları kontrol edebilmek amacıyla müdahaleci bir anlayış benimsenir. Sosyal devletin müdahalesi, kapsamı ve niteliği bakımından diğer devlet biçimlerinden ayrılır. Gerçekten sosyal devletin müdahalesi, toplumsal düzeyde korunmanın gerçekleştirilmesi amacını taşır.

Sosyal devletin müdahalesi, toplumsal sınıflara ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan güvence sağlar. Bu anlamda, piyasa mekanizmasının işleyişine para politikası, vergi politikası, harcama politikası ve gelir dağılımı politikaları gibi çeşitli araçlarla müdahale edilmesi sosyal devlete belirleyici bir rol kazandırmıştır (King, 1989: 247-248). Müdahale, efektif talep yetersizliğini giderilmesi, sosyal koruma sistemlerinin oluşturulması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve toplumsal sınıflar arasında uzlaşmanın gerçekleştirilmesi ile belirginleşmiştir (Castel, 2017: 341).

Sosyal devlet, Keynesyen anlayış çerçevesinde kamu yatırımları aracılığıyla efektif talep yetersizliğinin giderilmesini, istihdamın artırılmasını ve böylece piyasa dengesinin sağlanmasını olanaklı kılmıştır. Bunun yanında sosyal devlet aracılığıyla sosyal koruma sistemleri kurularak iki şekilde refahın artırılması sağlanmıştır. İlk olarak, kişisel ve toplumsal risklerin karşılanması amacıyla gelirin yeniden dağıtılması suretiyle ücretlilerin alım gücü artırılmıştır. İkincisi; eğitim, çalışma, sağlık, sosyal güvenlik, barınma, örgütlenme ve toplu pazarlık alanlarına yapılan müdahalelerle tüm toplumsal kesimler için gerekli korunma gerçekleştirilmiştir (Koray, 2012: 63).

Denetim ve Yaptırım

Sosyal devlet, yasal ve yönetsel düzenlemeler aracılığıyla belirginleşen denetim ve yaptırımıyla önce işçi sınıfının ve daha sonra toplumsal bakımdan gereksinmesi bulunan kesimlerin büyük bir bölümünün koruma altına alınmasını sağlamıştır (Koray, 2005: 51; Wahl, 2015: 63). Denetim ve yaptırım ile sosyal devlet tarafından düzenlenen piyasa koşullarında gerçekleştirilen müdahalelerin izlenmesi ve kurumsal yapıların meşruiyetinin sağlanması hedeflenir.

Sosyal devlet, bir yandan sermaye birikim sürecini düzenlerken diğer yandan denetim ve yaptırım unsuruyla bu süreç meşruiyet kazandırır (Przeworski, 2016: 11). Yasaların çıkartılması, denetlenmesi ve gerekli durumlarda yaptırımda bulunulması, kurumların yapılandırılması ve biçimlendirilmesi ile yasama ve yürütme yetkilerinin

White, Amerikan Planında ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ile birlikte elde ettiği ayrıcalıklı konumdan hareketle dünya ticaretine konulan kısıtlamaların kaldırılmasını ve sabit kur sisteminin kurulmasını salık vermiştir. Bu planda ayrıca enflasyonist baskılardan kaçınmak amacıyla dış ticaret açığından açık veren ülkelerin sorumlu tutulması gerektiği belirtilmiştir. Son olarak planda savaş nedeniyle yıkıma uğrayan ekonomilerin onarımına katkıda bulunulması için ayrı bir uluslararası kuruluşun oluşturulmasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Amerikan Planının kabul edilmesinin ardından sıralanan işlevlerden ilkinin IMF'nin, ikincisini ise Dünya Bankası üstlenmiştir (Seyidoğlu, 2007: 528-529).

yapılandırılması bu bakımdan önem taşır (Delorme, 2002: 118).

Yasal ve yönetsel düzenlemelerle sınıflar arasında mücadeleye zemin hazırlanır (Boyer, 2002a: 17). Ancak yapılan düzenlemelerin eylemli olarak yaşama geçirilmesi için denetim, aykırılık halinde de yaptırım uygulama devletin sorumlulukları arasında yer alır. Denetim ve yaptırım bakımından sosyal güvenliğin de özel bir önemi vardır. Sosyal güvenlik, toplumsal dayanışmayı sağlayarak denetim ve yaptırım unsuruna işlerlik kazandırır (Castel, 2017: 215). Sosyal devletin denetim ve yaptırımı ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) aracılığıyla uluslararası düzeyde güvence altına alınmaktadır.

Uzlaşma

Sosyal devlet, emek ve sermaye arasında İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen ve Keynesyen anlayışla biçimlenen bir toplumsal uzlaşmayla temsil edilir. Uzlaşma, emek-sermaye ilişkisinin yönetilmesiyle ve işçi sınıfının politik bir güç olarak kabul edilmesiyle somutlaşır. Uzlaşmayla sendikaların kamusal alanda meşruiyet kazanmaları ve sınıf mücadelesinin kurumsallaşması sağlanmıştır. Uzlaşma ilgili yasaların çıkartılmasını, uygulanmasını ve denetlenmesini de içerdiğinden müdahale, denetim ve yaptırım unsurları aracılığıyla işlerlik kazanır. Uzlaşmanın siyasal bir boyutu da bulunmaktadır. Belirtilen dönemde gelişmiş kapitalist ülkelerin hemen hepsinde güçlenen işçi sınıfı örgütleri ve sosyal demokrat partiler sosyal devletin gelişiminde ve kurumsallaşmasında etkili olmuşlardır (Gough, 1979: 67; Berg ve Janoski, 2010: 74).⁵

Uzlaşma, sosyal devlet anlayışının benimsendiği ülkelerde sendikal örgütlenme düzeyinin yükselmesini, çalışma sürelerinin düzenlenmesini, reel ücretlerin artırılmasını, yönetime katılmanın yaygınlaşmasını, toplu sözleşme özerkliğinin sağlanmasını ve gelir kaybını telafi eden mekanizmaların oluşturulmasını sağlamıştır (Fülberth, 2011: 242-243). Uzlaşmanın bir diğer önemli niteliği sosyal hakların kurumsallaşmasıdır. Kapitalizmin tarihsel gelişimi içerisinde sosyal hakların kurumsallaşması devlet, emek ve sermaye arasındaki toplumsal uzlaşma sonucunda 1945-1975 yılları arasında gerçekleşmiştir (Offe, 1987: 526; Crow, 2004: 107). Dolayısıyla bu dönemin *altın çağ* ya da *görkemli otuz yıl* olarak anılması bir rastlantı değildir.

Sosyal devlete ilişkin açıklanan bu yapı 1970'li yıllara kadar neredeyse kusursuz bir şekilde işlemiştir. Belirtilen dönemde Fordist birikim rejiminin kurumsallaştığı gelişmiş ülkelerde kar oranlarındaki düşüş ve buna bağlı olarak sermaye birikiminde yavaşlamayla somutlaşan bir kriz baş göstermiştir. Öğretilen krizi sosyal harcamalarda

⁵ Sosyal demokrasi, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal devleti siyasal açıdan biçimlendirmiştir. Sosyal devletin genişleme aşamasına denk düşen 1945-1975 yılları arasında bu yapının kurumsallaştığı ülkelerde uzlaşmanın siyasal temsili bakımından iki eğilimden söz edilebilir. Bunlardan ilki, sosyal demokrat partilerin uzun sürelerle iktidarda olması, ikincisi ise belirtilen dönem boyunca sosyal demokrat ilkelerin iktidarda bulunan muhafazakâr ve liberal partiler tarafından dahi kabul edilmesidir (Koray, 2008: 16 ve 21).

yaşanan artışla ilişkilendiren ve bu nedenle süreci *sosyal devletin krizi* olarak değerlendiren çalışmalar mevcuttur (Rosanvallon, 2004: 15; Wahl, 2015: 73). Buna karşılık, düzenleme teorisi, krizin sosyal devletle değil Fordist birikim rejimiyle ilgili olduğunu savunur. Teoriye göre krizin nedeni sermaye birikiminde yaşanan durağanlıktır. Birikimin gerçekleştiği altyapı, sosyal ve siyasal üst yapı ile çeliştiği için yeni bir kurumsal örgütlenmeye ihtiyaç duyulmuş ve bu nedenle sosyal devletin varlığı tartışmaya açılmıştır (Holloway, 2007: 52). Bu açıklamayı somutlaştırmak için düzenleme teorisinin kavramsal çerçevesi incelenmelidir.

Düzenleme Teorisi

Tanımı

Düzenleme teorisi, kapitalizmin büyüme dönemlerini, yapısal krizlerini ve yeniden üretimini ve bunları çevreleyen birikim rejimleri ile düzenleme biçimlerini açıklamak amacıyla Fransa'da geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Teori, iki ana akım ekseninde ele alınabilir. Bunlardan ilki Grenoble Üniversitesi'nde Gerard Destanne de Bernis tarafından yönetilen *Kapitalist Ekonominin Düzenlenmesi Araştırma Grubu*'dür. İkinci akım ise temel referansları Michel Aglietta, Alain Lipietz ve Robert Boyer'ın çalışmalarına dayalı şekilde yürütülen faaliyetlerden oluşur. İkinci akım zaman içerisinde dünya genelinde kabul görmüş bir okul haline geldiğinden günümüzde düzenleme teorisi doğrudan bu ekseninde düşünülmektedir.

Düzenleme teorisi, farklı bilim disiplinlerini kapsayan geniş bir inceleme alanına sahiptir. Düzenleme teorisinde yapısal çelişkilerine ve sınıf mücadelesinin varlığına rağmen kapitalizmde istikrarın uzun dönemde nasıl korunduğu sorusuna yanıt aranır (Jessop, 2005: 16). Diğer yaklaşımlarla karşılaştırıldığında düzenleme teorisinin dört ayırt edici özelliğinin olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, teorinin gerçekçi bir kuramla çalışmasıdır. Eklemlenme yönteminin kullanılması teorinin ikinci ayırt edici özelliğidir. Kapitalist düzenin ekonomi politikasını ve toplumsal yapısını merkeze alması nedeniyle tarihsel materyalizmin araçlarının kullanılması teorinin bir başka önemli özelliğini oluşturur. Dördüncüsü, sermaye birikimini güvence altına alan biçimlerin ve mekanizmaların somutlaştırılması da teorinin ayırt edici özelliklerinden bir diğeridir (Jessop, 1990: 209). Bu çerçevede, düzenleme teorisinde farklı düşünce akımları yeniden ele alınarak özgün bir sentez geliştirilmiştir. Teorinin temel referansları Marx'ın sermaye birikimine ilişkin çözümlenmeleri, Tarihçi Annales Okulu, Keynes ile Kalecki'nin makroekonomi teorileridir (Jessop, 1997: 288-290).

Düzenlemeci yazarlar Marksizm'i Althusserci yaklaşımla ele alırlar. Buna göre teorinin gelişimi bakımından Marx'ın en önemli katkısı sermaye birikimi ve üretim sürecinde kurulan toplumsal ilişkilerin önemi konusunda yaptığı çözümlenmelerdir (Lipietz, 1987: 30).⁶

⁶ Marx (2010: 520-522), sermaye birikimini çok sayıda ya da öncekine göre daha fazla sermayedarın bir tarafta, onlardan daha fazla sayıdaki ücretlinin ise diğer tarafta toplanacağı

Tarihçi Annales Okulu'nda, siyasal güçlerin hareketlerinin arka planında uzun dönemde ekonomik ve toplumsal güçlerin bulunduğunu savunulur. Tarihçi Annales Okulu'nun yazarları ekonomiyi sosyoloji ve tarih ile bağlayan disiplinler arası bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamışlardır (Harris vd., 1993: 28-29). Düzenleme teorisinde buna uygun şekilde disiplinler arası bir yaklaşımla uzun dönemli bir inceleme yöntemi benimsenir.

Düzenleme teorisinde makroekonomik çözümlerinde Keynes ile birlikte Kalecki'nin çalışmaları temel alınır. Buna göre işsizlik, verimlilik, ücretlerin gelişimi gibi konularda Keynes'in klasik ve neo-klasik yaklaşımlara karşı geliştirdiği tezler düzenleme teorisi açısından önemlidir. Öte yandan, teoride birikimin farklı aşamalarının açıklanması konusunda Kalecki'nin yaklaşımı vurgulanır (Boyer, 1989: 14-15).⁷

1970'li yıllardan günümüze düzenleme teorisine pek çok kişi katkıda bulunmakla birlikte bilinen kavramlarını ve yöntemlerini geliştiren isimler Aglietta, Lipietz ve Boyer olarak kabul edilir (Jessop, 1990: 157). Düzenleme teorisinin ilk metni Aglietta'nın doktora tezinden hareketle kaleme aldığı ve İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelişen bir dizi toplumsal ilişkinin açıklanmasına olanak tanıyan 1975 tarihli *Kapitalist Düzenleme Teorisi: ABD Deneyimi* başlıklı kitabıdır (Boyer, 1989: 17). Teorinin bir diğer öncü ismi Lipietz, 1985 yılında yayınlanan *Seraplar ve mucizeler: Küresel Fordizmin Krizi* başlıklı çalışmasında kapitalist üretim biçimini çözümlenmiştir. Son olarak Boyer, 1986 tarihli *Düzenleme Okulu: Eleştirel Bir Giriş* adlı çalışmasıyla teorinin temel kavramlarını açıklayan ve bunları etkili şekilde geliştiren isim olarak kabul edilir.

Unsurları

Düzenleme teorisi, birikim rejimi, düzenleme biçimi ve kriz unsurlarıyla sorgulanabilir.

şekilde emek-sermaye ilişkisinin yeniden üretilmesi biçiminde tanımlar. Bu bağlamda, *artık değeri yeniden sermayeye çevirmeye ve onu sermaye olarak kullanmaya* sermaye birikimi adı verilir. Sermaye birikiminin temeli ücretli emekteki artıştır. Birikimin gerçekleşmesi üretimdeki artışa bağlıdır, ancak bu tek başına yeterli değildir. Bunun yanında üretime görelide olsa denk tüketimin de gerçekleşmesi gerekir. Marx'a göre sermaye birikim süreci eşitsizlik temeline dayanır ve krizler nedeniyle sekteye uğrar. Bu durum birikim sürecinin hiçbir zaman uyumlu ve basit bir şekilde gerçekleşmemesinden kaynaklanır. Marx, kapitalizmde yeniden üretim için zaman içerisinde birikimin neden olduğu çelişkileri somutlaştıran krizlerin yaşandığını belirtir. Kriz, kapitalist iş bölümündeki çelişkilerin ve piyasa ilişkilerinin üretimin düzenlenmesine olanak tanımadığı anlamına gelir. Bu nedenle kar oranlarının düşmesi eğilimi kapitalist birikimin doğasının kaçınılmaz bir sonucudur (Nadel, 2002: 30-31)

⁷ Kalecki, kapitalist ekonomilerdeki istikrarsızlığı 19. yüzyılda işçi sınıfının yaşadığı yoksullaşma üzerinden açıklar. Kalecki'ye göre bu dönemde kar oranlarında ve yatırımlarda yaşanan istikrarsızlığın çözümü için en etkili yol kamu harcamalarının artırılması ve yatırımların devlet tarafından teşvik edilmesi olmuştur (Harris vd., 1993: 312-313).

Birikim Rejimi

Birikim, en yalın anlamıyla üretim araçlarının biriktirilmesi biçiminde açıklanabilir. Rekabet ile birlikte etkinlik kazanan sermaye birikimi, kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu bir düzenin yapısal özelliği haline geldiğinde birikim süreci başlamış olur (Taymaz, 1993: 18). Düzenleme teorisi açısından sermaye birikiminin istikrarı esastır. Birikim süreci tıkandığında yeniden düzenleme gerekir. Bu yapılmazsa geçmiş birikim koşullarında uzlaşmanın sağlandığı sınıflar arasında yeni çelişkiler ve çatışmalar gelişir ve bu durum kapitalist düzenin varlığını tehdit eder.

Birikim rejimi, toplumsal üretimin, tüketim ve birikim arasındaki paylaşımının uzun vadedeki istikrarı ile açıklanır. Birikim rejiminde üç farklı ilişkiye odaklanılır. Bunlardan ilki, üretim koşullarının dönüşümü ile ücretli emeğin yeniden üretim koşullarının dönüşümü arasındaki ilişkidir. İkinci ilişki, ulusal düzeyde ekonomik ve sosyal oluşumları şekillendiren üretim biçimleri arasında kurulur. Üçüncüsü, ekonomik ve sosyal oluşumların dış dünya ile olan ilişkisi incelenir (Lipietz, 1987: 14).

Düzenleme teorisinde birikim rejimleri araştırılırken belirli ekonomik, sosyal ve siyasal kalıplar öne çıkar. Bunlar; i) üretim organizasyonunun ve işçilerin üretim araçlarıyla olan ilişkisinin gelişimi; ii) yönetim ilkelerinin geliştirilmesine temel oluşturan sermaye yapısı; iii) farklı toplumsal sınıfların yeniden üretimini ve gelişimini sağlayan süreçler; iv) üretken kapasitenin gelişimindeki eğilimlere karşılık gelen toplumsal talebin bileşimi; v) kapitalist olmayan ekonomilerin kapitalizm ile eklenme biçimleri olarak sıralanabilir (Boyer, 1989: 35). Birikim rejimlerinde istikrarın sağlanması için bazı kuracak kurumsal formlara, usullere ve alışkanlıklara ihtiyaç duyulur. Bu faktörler toplu şekilde düzenleme biçimi olarak adlandırılır (Lipietz, 1987: 33-44; Lipietz, 1993: 51).

Düzenleme Biçimi

Düzenleme teorisinde kapitalizmde yaşanan krizlerin ve çatışmaların görece uzun süre boyunca dengeyi sağlayacak bir sosyal kurumlar ve kurallar bütünü tarafından çözülebileceğini savunulur ve bu yapı düzenleme biçimi olarak adlandırılır. Ekonominin istikrar dönemlerinde düzenleme biçimi ve birikim rejimi birbirini tamamlar, krizi etkili bir şekilde yönetir ve böylece kalkınmayı gerçekleştirir (Purcell, 2002: 29 ve 32).

Düzenleme biçimi, mevcut birikim rejimi koşullarında belirlenen ve desteklenen kurumsal biçimlerin bileşimi yoluyla toplumsal yeniden üretim için gerekli süreçlerin, bireysel ve kolektif davranış kalıplarının bir araya gelmesinden oluşur. Düzenleme biçimi, birikim sürecini yönlendirmek ve sürdürmek için tasarlanmış bir dizi sosyal ilişkiyle tanımlanır. Düzenleme biçimi, devlet yapılanması, yapılar, pratikler ve ağlar, kurumsallaşmış uzlaşmalar, yürürlükteki yasalar kümesi açıklanır. Birikim rejimi ile düzenleme biçimi arasındaki işlevsel bağın kurulması birikim rejiminin sürdürülebilmesi için önkoşuldur (Tickell ve Peck, 1995: 360-361).

Düzenleme biçimi aracılığıyla sınıf mücadelesinin kurumları oluşturulur, bu mücadele birikim rejiminin devamlılığını sağlayacak sınırlarda tutulur ve birikimde istikrar sağlanır. Böylece sınıf mücadelesinin gerçekleştiği kurumsal bir alan ortaya çıkmış olur. Bununla birlikte sınıf mücadelesinin düzenleme biçimiyle sınırlanan alanın dışına çıkması ihtimali söz konusudur. Bu nedenle mücadelenin sınırlandırıldığı alan geçici bir niteliğe sahiptir (Jessop, 1997: 292). Düzenleme biçimi ile sistemin genelini yöneten ilkelerin ve kararların uyumluluğu da sağlanır. Bu sayede düzenleme biçimi, piyasa mekanizmasının işleyişinin neden olduğu belirsizlikleri sosyal müdahalelerle önler. Böylece, kapitalist düzenin krizlerini engellemek veya kontrol altına almak mümkün olur (Boyer ve Saillard, 2002: 41).

Kriz

Kapitalist düzende krizler, farklı tarihsel koşullarda ve boyutlarda ortaya çıkıp farklı konjonktürde gerçekleşmeler dahi genel olarak sermaye birikim sürecinde yaşanan dengesizlikle ilişkilidirler. Sermaye birikimindeki sorun, düzenleme biçimini etkilemeye başladığında kriz yapısal bir nitelik kazanır. Krizler, üretimde düşüşlerin yaşandığı, toplumsal kurumların güçsüzleştiği ve sınıflar arası çelişkilerin belirginleştiği koşulları yaratırlar (Boyer, 1989: 52-53; Arın, 2013: 34).

Düzenleme teorisinde krizlerin kar oranlarında yaşanan düşüş nedeniyle sermaye birikiminde istikrar olanağının kalmadığı durumlarda ortaya çıktığı savunulur. Teoriye göre krizler bir yandan sistemin kendini yeniden üretmesini tehdit ederken diğer yandan yapısal değişimler yoluyla sermaye birikiminin yeni koşullarının gerçekleştirilmesini de sağlayabilirler. Bu koşullar, devletin rolünün dönüşümüyle ve siyasal gelişmelerle gerçekleşir. Yeni koşulların üretilmesi emek-sermaye arasındaki güç ilişkilerinin değişmesine neden olur. Krizleri aşabilmenin yolu krizlerin türüne göre farklılık gösterir (Arın, 2013: 27-28).

Düzenleme teorisinde krizler, mikro, konjonktürel ve yapısal olmak üzere üç başlıkta incelenir. Mikro krizler, tüketim düzenindeki değişikliklere uyum sağlayamayan veya üretim sürecindeki dönüşümlere yanıt veremeyen birimleri etkiler. Bu tür krizler, bireysel davranışların ve beklentilerin birikim rejiminin gereksinimlerine göre düzenlenmesi gibi küçük değişikliklerle aşılabılır. Konjonktürel krizler, ekonomideki dönemsel dalgalanmaları yansıtır. Bu krizler toplumsal iş bölümündeki değişikliklerle veya küçük ölçekli kurumsal değişimlerle somutlaşan düzenleme biçimi değişikliklerini beraberinde getirir. Son olarak yapısal krizler ise düzenleme biçiminin birikim rejimine uygun olmadığı durumlarda ortaya çıkar. Genel olarak yapısal krizler iki nedenle ilişkilendirilir. Bunlardan ilki, gelişmekte olan bir birikim rejimi ile düzenleme biçimi arasındaki uyumsuzluktur. Bu durum, yeni birikim rejiminin eski düzenleme biçimi tarafından engellenmesi biçiminde de ifade edilir (örneğin 1929 Buhranı). Yapısal krizlerin ikinci gerekçesi ise mevcut birikim rejimini düzenleyen potansiyelin tükenmesidir (örneğin Fordizm'in krizi). Yapısal krizlerin çözümü ancak yeni bir birikim rejimi veya düzenleme biçimi ile gerçekleşir (Lipietz, 1987: 34-35; Tickell ve Peck, 1992: 193).

Düzenleme Teorisi, Fordizm ve Sosyal Devlet

Düzenleme teorisine göre kapitalist düzende birikim rejimleri yaygın ve Fordist (yoğun) olmak üzere iki başlık altında sorgulanabilir. Düzenleme teorisi ile sosyal devlet arasındaki ilişkiyi Fordist birikim rejimi temelinde incelemek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dayanıklı tüketim mallarının kitlesel ve yoğun seri üretimine dayalı, ücretlerin toplu iş sözleşmeleriyle belirlendiği, tüketimde yaşanan artışın reel ve nominal ücretlere yansıdığı, para rejiminin yeniden yapılandırıldığı ve devlet müdahalesinin merkezi bir rol oynadığı yeni bir birikim rejimine geçilmiştir. Yeni birikim rejimi, Gramsci'ye atıfla Fordizm olarak adlandırılır.⁸

Fordizm, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından makroekonomik istikrarın sağlanması için gelişmiş kapitalist ülkelerde geçerli olan ekonomik, sosyal ve siyasal uygulamaları içerir. Fordist birikim rejiminin sürdürülebilirliği, rekabetçi anlayıştan tamamen farklı bir düzenleme biçimi ile sağlanmıştır (Lipietz, 1987: 36). Düzenleme teorisine göre Keynesyen uzlaşmaya dayalı sosyal devlet, Fordizm'in düzenleme biçimini oluşturur. Sosyal devletin düzenlemesi, kitle tüketiminin verimlilikteki artışa bağlı olacak şekilde belirlenmesine dayanır. Verimlilikteki artış, Taylorist iş organizasyonu ile gerçekleştirilmiştir. Böylece işçi sınıfının yaşam koşulları geliştirilmiş ve sınıf, birikim sürecine dahil olmuştur (Tickell ve Peck, 1995: 370). Fordist birikim rejiminin kurumsallaştığı ülkelerde düzenleme, ulus devlet çatısı altında gerçekleşmiştir. Belirtilen yapının bir diğer önemli özelliği örgütlenmiş, eklenmiş ve zaman içerisinde büyüyen bir emek hareketinin varlığıdır. Sosyal devletin düzenlemesiyle 1945-1975 yılları arasında birikimin istikrarı güvence altına alınmıştır (Gottdiener ve Komnissos, 1989: 2; Neilson, 2012: 165 ve 167).

Düzenleme teorisinin Fordizm çözümlemesi ulusal ve uluslararası düzeyde incelenebilir. Bu bağlamda, ulusal düzeyde Taylorist iş organizasyonu ile ücret-emek bağı, uluslararası düzeyde ise küresel Fordizm incelenmelidir.

Taylorist iş organizasyonu, 20. yüzyılın başından itibaren ölçeği giderek büyüyen işletmelerde emeğin denetimini sağlamak amacıyla geliştirilen bilimsel yöntemler ile açıklanır. Taylorizm'de işin organizasyonu konusunda geliştirilen uygulamalar işin tasarımı, işin gerçekleştirilmesinin kontrol edilme biçimi ve bu kontrol biçiminin kapsamına giren istihdam ve ücret politikasıdır (Ansal, 1999: 9). Taylorist iş organizasyonunun kurumsallaşması bilimsel yönetim ilkelerinin 1915 yılında ABD merkezli Ford fabrikasında tasarlanan montaj hattında uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. Montaj hattı, üretimde standartlaşmaya ve rutinleşmeye dayanır. Montaj hattı aracılığıyla farklı üretim birimleri arasındaki dağınıklığın dengelenmesi

⁸ Gramsci'nin Fordizm çözümlemesinde geçmişin çatışmaya dayalı emek-sermaye ilişkisinin yerini bir uzlaşmanın aldığı kabul edilir. Gramsci'ye göre Fordizm, kapitalizm koşullarında güvenceli istihdamla, sosyal ücretle ve görece yüksek hanehalkı geliriyle somutlaşır (Neilson, 2012: 164; Forgacs, 2018: 341).

ve verimliliğin artırılması hedeflenir. Yeni iş organizasyonunun kuruluş aşamasında yaşanan emek temelli sorunlar, ücretlerin iki kattan daha fazla artırılmasıyla yönetilmiştir (Sabel, 1982: 31-32). İş organizasyonunun yanında, üretim ilişkileri ve dolayısıyla da ücret ilişkisi bir birikim rejiminde istikrarın sağlanmasında belirleyici role sahiptir. Fordizm'in temel özelliklerinden birini oluşturan seri üretime dayalı ücret ilişkisi bu yapıyı düzenleyen kurumsal sözleşmeler olmaksızın varlığını sürdüremez. Bu anlamda, Fordist birikim rejiminin açıklanması bakımından önem taşıyan bir diğer önemli konu ücret-emek bağıdır (Boyer, 1989: xii). Ücret-emek bağı, iş sözleşmesini çerçeveleyen kurumların tamamlayıcılığı ile mevcut düzenleme biçimi arasındaki uyumu ifade eder (Boyer, 2002b: 73). Kısmen farklılaşmakla birlikte Fordist birikim rejiminde ücret-emek bağının düzenlenmesi i) belirli bir sektördeki veya bölgedeki tüm çalışanlar için geçerli toplu iş sözleşmeleri yoluyla düşük ücretlere dayalı rekabetin önlenmesi; ii) devlet tarafından belirlenmiş asgari ücret düzeyi ve satın alma gücündeki dönemsel artışlar; iii) zorunluluk esasına dayalı olarak finanse edilen bir sosyal güvenlik sistemi bağlamında hastalık, emeklilik ve işsizlik nedeniyle doğrudan bir ücret gelirine sahip olmasalar dahi tüm ücretliler için kalıcı bir gelir garantisinin sağlanması unsurlarını içerir (Lipietz, 1987: 37).

Düzenleme teorisinde Fordist birikim rejiminin uluslararası boyutu küresel Fordizm olarak adlandırılır. Küresel Fordizm ile ulusal ekonomilerin çıkarları korunup gözetilirken aynı zamanda uluslararası ticaretin düzenlenmesi de hedeflenir. 1944 yılında inşa edilen Bretton Woods sistemi ile 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATT), Fordist birikim rejiminde küresel ekonominin temel dayanaklarını oluşturur. Bretton Woods sistemi uluslararası ticareti kolaylaştırmak amacıyla alınmış bir dizi kuralı ve iş birliğine dayalı karşılıklı bağımlılığı içerir. Sistem kapsamında ABD'nin güç merkezi konumunu pekiştirmek amacıyla bu ülkenin para birimi küresel rezerv olarak kabul edilmiştir.⁹ Ayrıca sistem ile ihracat düzenlemelerinde rekabetten çok bağımlılık desteklenmiştir. Öte yandan GATT ise gelişmiş ülkeler arasında tarifelere dayalı ve tarife dışı engellerin çok taraflı şekilde kaldırılması yoluyla ticareti kolaylaştırmak amacıyla kurulmuştur. (Tickell ve Peck, 1995: 372).

1960'ların sonunda Fordizm, teknolojik gelişmelere, üretkenlik artışının yavaşlamasına ve verimlilik oranlarının zayıflamasına bağlı olarak kar hadlerindeki düşüşle somutlaşan bir durgunluk sürecine girmiştir. Belirtilen dönemde üretim

⁹ Bretton Woods sistemi ayarlanabilir sabit kur modeline dayanır. Buna göre, sistemde ABD dışındaki IMF üyelerinin resmi paralarının değerlerini dolar cinsinden tanımlamaları temel alınmıştır. Buna karşılık, ABD doları başka bir ülkenin parasıyla değil 1 ons altın = 35\$ biçiminde fiyatlandırılmıştır. Böylece diğer ülkelerin paralarını dolar cinsinden tanımlaması ve bunların sabit fiyatlarla altın paritesine bağlanması sağlanmıştır. Bunlara ek olarak ABD Merkez Bankası, diğer ülkelerin merkez bankalarına ellerindeki dolarları kendilerine arz etmeleri durumunda sabit resmi fiyattan altın alma sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu koşullarda ABD doları uluslararası alanda bir ödeme aracı, değer standardı, rezerv kaynağı ve müdahale kaynağı haline gelmiştir (Seyidoğlu, 2007: 529-530).

teknolojilerinde yaşanan gelişmeler nedeniyle emeğin verimliliğini artıran potansiyel tükenmeye başlamış, üretim-tüketim dengesi bozulmuş ve bu nedenle kar oranlarındaki düşme eğilimi hızlanmıştır. Bu koşullar altında verimlilik artışı ile ücretlerdeki artışı birlikte sağlayan döngü işlemez hale gelmiştir. Zaman içerisinde iş organizasyonundan başlayan kriz örgütsel ve siyasal yapıyı da etkilemiştir. Bu durum, alt yapıdaki gelişmelere bağlı olarak üst yapıyı oluşturan ve sosyal devlete dayalı düzenleme biçimiyle somutlaşan kurumların ve kuralların birikim rejiminin önündeki engel olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur (Lipietz, 1993: 69; Ansal, 1999: 13).

Kriz sürecinde yaşanan ilk önemli gelişme, 1971 yılının Ağustos ayında Bretton Woods sisteminde kurulan altın destekli kambiyo sisteminin sermaye piyasalarındaki spekülasyon gelişmeler nedeniyle çökmesidir. Bunu izleyen süreçte oldukça kısa bir zaman aralığında çok sayıda ülkede döviz kurlarının piyasada belirleneceği esnek bir yapıya geçilmiştir (Guttman, 2002: 61). Petrol İhraç Eden Ülkelerin (OPEC) 1973 ve 1976 yıllarında üretimi azaltıp petrol fiyatlarını artırmasıyla birlikte kriz, durgunluğun ve enflasyonun eş zamanlı olarak yaşanmasına bağlı olarak stagflasyonu beraberinde getirmiştir. Enflasyon ve işsizlik oranlarındaki eş zamanlı artış, neo-liberal düzenlemeye yönelik baskıların güçlenmesine neden olmuştur (Gottdiener ve Komniso, 1989:2).

1970'lerin ikinci yarısı bir yandan Fordizm'in krizinin derinleşmesiyle, diğer yandan sistemin temelini oluşturan Keynesyen uzlaşmanın ulusal ve uluslararası düzeyde gücünü kaybetmiş olmasına rağmen göreceli de olsa sürdürülmesiyle somutlaşan bir çelişki içerisinde geçmiştir. Bu süreç, 1979 yılında Birleşik Krallık'ta Margaret Thatcher'ın ve 1980'de ABD'de Ronald Reagan'ın iktidara gelmesinin ardından sona ermiş ve Keynesyen uzlaşmaya olan bağlılık kapitalizmin düzenleyici güçleri tarafından reddedilmiştir (Lipietz, 1987: 157).

Fordist birikim rejiminin ve onun düzenleme biçimini oluşturan sosyal devletin öznesi emektir. Bu birikim rejiminde üretim, kitlesel talep ve gelir dağılımında adalet döngüsü içerisinde emeği korumaya dayalı bir düzenlemeyle gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında sosyal koruma sistemleri aracılığıyla toplumsal riskler kontrol altına alınmıştır. Açıklanan koruma, ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen emek-sermaye uzlaşmasıyla sağlanmıştır. Bu anlamda, gelirin yaratıldığı alan ile dağıtıldığı alan arasında bakışlımlı bir ilişki söz konusudur. Sosyal devlete dayalı düzenleme biçiminin dönüşümü, belirtilen ilişkinin de dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Fordist Birikim Rejiminin Krizi ve Sosyal Devletin Dönüşümü

Fordist birikim rejiminin krizine yönelik çalışmaların bir bölümünde 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yeni bir birikim rejiminin belirginleştiği savunulur. Buna karşılık, düzenleme teorisinin bu konudaki yaklaşımı farklıdır. Düzenleme teorisine göre krizin ardından yaşanan gelişmeler yeni bir birikim rejiminin kurulması

anlamına gelmemektedir (Amin, 1994: 27). Kriz, Fordizm'in Keynesyen uzlaşmayla şekillenen sosyal devlete dayalı düzenleme biçiminin çözülmesine neden olmuş, ancak birikim rejimi varlığını sürdürmüştür (Tickell ve Peck, 1995: 359).

1970'li yılların sonundan itibaren dünya genelinde Keynesyen uzlaşma ve sosyal devlet anlayışı tasfiye edilirken piyasa merkezilikle somutlaşan yeni bir düzenleme biçimi ortaya çıkmıştır. Yeni düzenleme biçimi neo-liberal anlayışla açıklanır (Campbell, 2008: 552). Dönüşüm süresince belirginleşen temel eğilimler; i) yeni teknolojilerin ekonomik büyümenin itici gücü haline gelmesi; ii) finansal ve reel akımların uluslararasılaşmanın hız kazanmasına bağlı olarak giderek daha çok sayıda işletmenin, piyasanın ve ülkenin bütünleşmesine dayanan bir büyüme dinamiğinin ortaya çıkması; iii) esnek üretimle, yenileşimle, kapsam ekonomileriyle ve farklılaşmış tüketim kalıplarıyla gerçekleşen bir üretim anlayışına geçilmesi; iv) küresel alanın yeniden düzenlenmesiyle birlikte uluslararası kurumların güç kazanması biçiminde sıralanabilir (Jessop, 1993: 12-16).

Düzenleme Biçiminin Dönüşümü ve Neo-Liberalizm

Neo-liberal düzenleme biçimi, rekabet temelli piyasa mantığının uygulanmasına dayanır. Bu bağlamda, neo-liberalizm ile piyasa mantığı uyarınca ulusal ve uluslararası rejim arasında bir uyum sağlanması hedeflenir. Bu koşullarda sosyal devlete dayalı ulusal düzenlemeler birikimin önünde engel olarak görülür. Neo-liberalizm ile hem kapitalist sistemin sürekliliğini sağlayacak yeni temeller oluşturulmuş, hem de yeniden üretimin önündeki engeller kaldırılarak ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda düzenlemelere gidilmiştir.

Neo-liberal düzenleme biçimi ilk olarak 1973 yılında bir askeri müdahaleyle Şili'de uygulanmıştır. Müdahalenin ardından Chicago Üniversitesi'nde görev yapan ve neo-liberalizm yanlısı akademisyenler ülkenin ekonomik ve sosyal yeniden yapılandırılmasının başına geçirilmişlerdir. İzleyen süreçte serbest piyasaların geliştirilmesi, kamu mallarının özelleştirilmesi, doğal kaynakların piyasaya açılması, doğrudan yabancı yatırımların ve serbest ticaretin kolaylaştırılması ve ihracata dayalı büyümenin desteklenmesi gibi önlemler alınmıştır (Bayliss, 2009: 552; Colas, 2008: 266). Yeni düzenleme biçiminin küresel anlamda birikime yön verecek bir boyuta taşınması ise Thatcher ve Reagan'ın iktidara gelmesiyle gerçekleşmiştir. Yeni düzenleme biçimi, kısa süre içerisinde gelişmiş ülkelerin hemen hepsinde siyasal bir uzlaşmayla kabul görmüştür (Neilson, 2012: 170).

Thatcher ve Reagan yönetimleri altında uygulanan ilk dönem neo-liberal politikalar ile kamu harcamalarının azaltılması, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi, emek-sermaye ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, sosyal korumanın piyasaya açılması ile sosyal yardımların gelir testlerine bağlanması, devletin düzenleme alanının sınırlandırılması ve kambiyo sisteminin istikrarına öncelik verilmesi hedeflenmiştir (Fülberth, 2011: 266). Bu temelde yeni düzenleme biçiminde hedef, piyasa merkezli yeni bir yapının kurulmasıdır. Kamu sektörü için özelleştirme, serbestleştirme, düzensizleştirme ve piyasalaştırma, özel sektör için

piyasa düzenlemelerine destek sağlamak için düzensizleştirmeye dayalı yeni bir yasal çerçevenin kurulması önerilir. Bunun yanında esneklik, sübvansiyonların sınırlandırılması ve sosyal korumadan yararlanmanın zorlaştırılması piyasa merkezli düzenlemenin temel araçlarını oluşturur. Bu uygulamaların gerçekleştirilmesi piyasa güçlerini öne çıkarırken sosyal devletin dayandığı uzlaşmayı ortadan kaldırmıştır (Jessop, 1993: 29). Bu bağlamda, sermaye lehine yeni bir emek ve yönetim disiplininin kurulması, devletin kalkınma ve refah alanlarındaki müdahalesinin sınırlandırılması, finans kurumlarının genişlemesi ve finans sektörü ile reel sektör arasındaki ilişkinin ilki lehine düzenlenmesi gereklidir (Duménil ve Levy, 2008: 27; Şenses, 2009: 239).

Neo-liberal düzenleme biçimi altın çağda kurulan yapıyı neredeyse tamamen bozmuştur. Sosyal devlete dayalı düzenleme biçimi ulusal sınırlar içerisinde gerçekleşen büyümede istikrarı sağlamak amacıyla kurulmuştur. Buna karşılık, neo-liberal düzenleme biçiminde birikimin gerçekleştirilmesinde uluslararası alana öncelik verilmektedir. Uluslararası düzeyde sanayi ve finans arasındaki ilişkinin düzenlenmesi, yeni bilgi-iletişim teknolojilerini temel alan bir iş organizasyonunun kurulması ve düzensizleştirme yoluyla işgücü piyasalarının işleyişi neo-liberal düzenleme biçimini belirginleştiren alanları oluşturur (Haeusler ve Hirsch, 1989: 314-315). Bu açıklamalardan hareketle neo-liberal düzenleme biçiminin uluslararası rejim, iş organizasyonu ve ücret-emek bağı çerçevesinde incelenmesi gerekir.

Uluslararası Rejim

Kapitalist sistemde geçerli olan tüm düzenleme biçimlerinin uluslararası yönleri bulunmaktadır. Ancak neo-liberal düzenleme biçiminin uluslararası nitelikleri diğerlerine göre daha belirleyicidir. Neo-liberal düzenleme biçiminde uluslararası rejimin açıklanması Bretton Woods sisteminin dönüşümüyle, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasıyla, Washington Uzlaşmasıyla ve finansallaşmanın yükselişiyile gerçekleştirilebilir.¹⁰

Yeni düzenleme biçiminde Bretton Woods sistemi, mevcut halinin başarısız olduğu düşüncesinden hareketle finans temelinde dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, düşük enflasyon hedefi, faiz oranlarının piyasa tarafından belirlenmesi ve finansın ekonominin genelini kontrol etmesi ile somutlaşan yeni bir sistem kurulmuştur (Boyer, 2000: 292). Yeni sistemde devlet müdahalesi refahı azaltıcı etkisi nedeniyle reddedilmiştir. Böylece devletin görevleri istikrarlı bir makroekonomik ortamın ve dışı açık ekonominin kurulmasıyla ve altyapı gibi zorunlu kamusal ihtiyaçların karşılanmasıyla sınırlanmıştır. Devlet, bunların dışında yalnızca piyasanın aksaklıklarını giderecek ek müdahalelerde bulunmalıdır (Lall, 2009: 460).

¹⁰ Düzenleme teorisinde uluslararası rejimde yaşanan bir başka önemli gelişmenin de ABD'nin güç merkezi konumunun dönüşümü olduğunu savunan çalışmalar mevcuttur. Buna göre, düzenleme biçiminin dönüşümü ile birlikte ABD, gücünü kısmen Japonya ile paylaşmıştır. Bu durum, iş organizasyonundaki gelişmelerle ve bunun ücret-emek bağı üzerindeki etkileriyle de ilgilidir (Boyer ve Juillard, 2002: 243).

Uruguay müzakerelerin ardından 1993 yılında kurulan DTÖ, bu tarihten itibaren neo-liberal düzenleme biçiminde uluslararası rejimin temel yapılarından biri olmuştur. DTÖ, özellikle az gelişmiş ülkelere yönelik kısıtlayıcı ve denetleyici politikalar konusunda etkin bir rol üstlenmiştir (Şenses, 2009: 240). DTÖ ile kurumsal ve yasal düzenlemeler bakımından uluslararası bir uyumun sağlanması hedeflenir (Deraniyagala, 2008: 169). Bretton Woods sisteminin dönüşümü ve DTÖ'nün kurulmasıyla birlikte yeni bir uzlaşmaya ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaç Washington Uzlaşmasıyla giderilmiştir.

Washington Uzlaşması, merkezi Washington'da bulunan IMF, Dünya Bankası ve ABD Hazine Bakanlığı'nın neo-liberal düzenleme biçimi üzerinde kurdukları ortaklığı ifade eder. Uzlaşma, 1980'lerin borç krizinin ardından Latin Amerika ülkelerine salık verilen programlardan oluşur. Uzlaşma, piyasaların kusursuz şekilde işlediğine dair neo-klasik varsayıma dayanır. Buna göre gelirin adil şekilde dağıtılması ancak piyasada gerçekleşecektir. Devlet, yalnızca piyasa aksaklıklarını gidermek amacıyla önceden tanımlanmış işlevleri yerine getirmelidir. Uzlaşmanın temel unsurları; özelleştirmenin ve serbest ticaretin teşviki, dışa açılma, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, işgücü piyasalarının düzensizleştirilmesi ve kemer sıkma politikalarının uygulanması biçiminde sıralanır (Saad-Filho, 2008: 191; Palley, 2008: 51; Wayenberge, 2009: 315 ve 318).¹¹

Uluslararası rejimde yaşanan tüm bu gelişmelerin en önemli sonucu finansallaşmanın sermaye birikiminde temel bir role sahip hale gelmesidir. Bir başka deyişle, birikim reel üretim yerine finansal dolaşıma dayanmaktadır. Bu süreç hem uluslararası ticaret ve finans sistemlerinin kurulup işletilmesine, hem de işgücü piyasalarının düzensizleştirilmesine gerekçe oluşturmuştur (Boyer ve Juillard, 2002: 244).

İş Organizasyonu

Düzenleme biçiminin dönüşümü, bilgi-iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin birikim üzerindeki bağlayıcı etkisiyle birlikte sanayi ve hizmetler sektörlerinde Taylorist iş organizasyonundan farklı bir yapılanmaya gidilmesine neden olmuştur. Yeni iş organizasyonu, neo-Taylorizm, Toyotizm, Ohnizm ve Sonyizm gibi farklı şekillerde adlandırılmakla birlikte bunların tümünde tartışılan konu, Taylorist iş organizasyonunun yerini yeni bir yapının almasıdır. Bu bağlamda, yeni düzenleme biçiminde esnek uzmanlaşmaya dayalı bir iş organizasyonu kurulmuştur (Jessop, 1994: 257-258; Bertrand, 2002: 84-85).

Esnek uzmanlaşmaya dayalı iş organizasyonu, Taylorizm'e dayanan eski yapının üretkenlikte gerekli artışı sağlayamaması nedeniyle gündeme gelmiştir. Buna göre, Taylorist iş organizasyonu sermaye araçlarında dengesizliklere, aşırı iş bölümünden kaynaklanan üretkenlik artışı sorunlarına, üretim sisteminin

¹¹ Uzlaşma, 1997 Asya Krizinin ardından çeşitli yönlerden geliştirilerek Genişletilmiş Washington Uzlaşması adını almış ve yeni uzlaşmada *piyasa dostu etkin devlet* anlayışı benimsenmiştir.

esnekleştirilememesine, işçilerin üretim sürecine yabancılaşmalarına ve iş sürelerinin artmasına neden olmuştur (Taymaz, 1993: 21).¹²

Esnek uzmanlaşma, üretimin küresel iş bölümüne bağlı olarak coğrafi açıdan dağıtılması anlamına gelmektedir. Bu anlamda, yeni iş organizasyonu merkez ve çevre olmak üzere birbiriyle ilişkili iki birimin belirginleşmesine neden olmuştur. Merkezde gelişmiş ülkelerde kurulu, tüm sektörlerin büyük ölçekli işletmeleri yer almaktadır. Bu işletmelerde ağırlıklı vasıflı işgücü istihdam edilir. Malların ve hizmetlerin fiyatları da ağırlıklı bu birim tarafından belirlenir. Çevrede ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, piyasaları doğrudan etkileyecek bir güce sahip olmayan küçük işletmeler yer alır. Vasıfsız ve yarı vasıfsız işgücünün çalıştırıldığı bu işletmeler güç ilişkilerindeki bakımsızlık nedeniyle merkezdeki güçlerin belirlediği koşullarda rekabet etmek durumundadır (Sabel, 1982: 34; Mouleart vd., 1988: 11-12). Esnek uzmanlaşmaya dayalı iş organizasyonu çokuluslu işletmelerde uygulamaya konulmuştur. Küresel iş bölümünün ve çokuluslu işletmelerin önem kazanması üreticiler ve tüketiciler ile emek ve sermaye arasında uluslararası rekabete dayalı çatışmalar nedeniyle işletmelerin standartlaştırılmış kitlesel üretime dayalı iş organizasyonundan vazgeçmek zorunda kalmalarıyla ilişkilendirilmektedir (Sabel, 1982: 195). Böylece gelişmiş ülkelerdeki işletmeler kısa sürede çokuluslu hale gelerek serbest piyasalar aracılığıyla farklı ulusal ekonomilerle eklemlenmişlerdir (Mohamed, 2008: 12).

Ücret-Emek Bağı

Neo-liberal düzenleme biçimi ile birlikte rekabet, ulusal sınırların ötesine taşınmış ve bu durum ücret-emek bağına dönüştürmüştür. Bu düzenleme biçiminde ücretliler, uluslararası kuruluşlar tarafından salık verilen politikaların uygulanmasından olumsuz şekilde etkilenmiştir. İşgücü piyasası esnekliğiyle ve işgücünün bölünmesiyle şekillenen sorunlar, yeni bir ücret-emek bağının gelişmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, ücretler ve ücretliler uyum değişkeni haline gelmiş ve sosyal koruma alanı rasyonellik temelinde yeniden düzenlenmiştir (Boyer, 2002c: 231).

Yeni düzenleme biçiminde ücret-emek bağının dört kurumsal forma göre yeniden şekillendiği söylenebilir. İlk olarak, rekabet koşullarında geçmişteki güvenceli istihdam ilişkilerini sürdürmek güçleşmiştir. İkincisi, finans piyasasından

¹² Esnek uzmanlaşmaya dayalı yalın üretim olarak da adlandırılan yeni iş organizasyonu, ilk olarak Japonya'da kurumsallaşmıştır. Japonya'dan başlayarak küresel düzeyde uygulama alanı bulan yeni iş organizasyonunun bu ülkede ortaya çıkması iki gerekçeyle ilişkilendirilmektedir. Bunlardan ilki, Japonya'da Taylorizm'in hiçbir zaman tam anlamıyla geçerli olmaması, ikincisi ise 1960'lı yıllarda bu ülkede yaşanan teknolojik gelişmelerdir. Ayrıca Japonya'da yeni iş organizasyonunun Fordist birikim rejiminin krizine denk gelen 1960'ların sonunda yükselişe geçmesi, bu ülkenin krizden daha az etkilenmesini sağlamış ve uluslararası rejimdeki konumunu güçlendirmiştir (Inque ve Yamada, 2002: 260-261; Silver, 2009: 100-101).

kaynaklanan gelişmeler işletmelerin yatırım ve üretim kararlarını etkilemiştir. Üçüncüsü, toplu iş sözleşmeleriyle ve iş kanunlarıyla sağlanan düzenlemeler *katı* oldukları gerekçesiyle eleştirilmiştir. Dördüncüsü, sosyal harcamaların finansmanında yaşanan güçlükler nedeniyle sosyal koruma sistemleri yeniden yapılandırılmıştır (Boyer, 2000: 293). Bu koşullarda sosyal devlet aracılığıyla kurulan ücret-emek bağı çözülmüş, ücretli çalışmayla, gelirin adil şekilde dağılımıyla ve tanımlanmış haklarla açıklanan düzenlemenin yerini güvencesiz, hakların zayıflatıldığı, iş sürelerinin düzensiz şekilde belirlendiği yeni bir yapı almıştır (Coriat, 2002: 252).

Yeni ücret-emek bağı, iş organizasyonunun biçimine, işin niteliğine, üretimde kullanılan tekniklere, işletmelerdeki kurumsal düzenlemelere ve gelirin yaratılmasına bağlı olarak şekillenmektedir (Tertre, 2002: 212). Yeni koşullarda endüstri ilişkileri sistemleri de dönüşmüş ve sosyal devlete dayalı düzenleme biçiminde kurulan emek-sermaye uzlaşması çözülmüştür (Mohamed, 2008: 13).

Sosyal Devletin Dönüşümü

Neo-liberal düzenleme biçimi, sosyal devletin piyasa temelli kurallar ve politikalar çerçevesine dönüştürülmesine dayanır. Neo-liberal ideolojiden yana olanlara göre sosyal devlet, ekonomik büyümeyi ve çalışmayı özendiren unsurları zayıflatan, yoksulluğa neden olan, işsizliği artıran, piyasa dengesini bozan yükler getiren ve uluslararası rekabete engel olan bir yapıdır (Macgregor, 2008: 239). Bu çerçevede sosyal devletin dönüşümü, devletin düzenleyici rolünün piyasaya terk edilmesiyle başlamıştır. Yeni biçimde devletin düzenlemesi toplumsal refaha değil küresel ekonominin gereksinimlerine göre şekillendirilmiştir (Munck, 2008: 112).

Düzenleme teorisine göre, neo-liberal düzenleme biçiminde sosyal devletin dönüşümü üç araçla gerçekleşmiştir. İlk olarak, ulusal düzeyde tam istihdamın önceliğini uluslararası rekabet almıştır. İkincisi, toplumsal dayanışmayla kurulan sosyal haklar zayıflatılmıştır. Üçüncüsü, ulus devletin düzenleyici rolü farklı düzeylerde faaliyet gösteren yönetim mekanizmalarına bırakılmıştır (Jessop, 2005: 324). Bu bağlamda, ekonomi politikasında rekabet, sosyal politikada ise bu rekabete uyarlanma için esnekliğin gerçekleştirilmesi önemli hale gelmektedir (Jessop, 1993: 18-19). Bu çerçevede, yeni düzenleme biçiminin sosyal devlet üzerindeki etkileri, i) istihdam ilişkisinin dönüşümü ve gelir dağılımında adaletsizliğin artması; ii) enflasyon artışının kontrol altına alınmasına dayanan politikalar nedeniyle ücretlerin baskı altına alınması; iii) kamu bütçesindeki dengesizliklerin sosyal harcamaların artışıyla ilişkilendirilmesi; iv) ilk üç etkiye bağlı olarak sosyal korumanın piyasaya açılması; v) sendikal örgütlenmenin, toplu pazarlığın ve grev hakkının yasal düzenlemelerle kısıtlanması şeklinde sıralanabilir (Boyer, 2000: 291-293). Neo-liberal düzenleme biçimine bağlı olarak dönüştürülen sosyal devlet, gelirin uluslararası düzeyde yaratıldığı ancak ulusal düzeyde dağıtıldığı bir bakışsızlıkla somutlaşmaktadır. Bu bakışsızlık yeni bir uzlaşma biçimiyle yönetilmektedir.

Gelirin Uluslararası Düzeyde Yaratılması

Sosyal devletin neo-liberal düzenleme biçimine bağlı dönüşümü kalkınmanın ulusal sınırlarda gerçekleştiği dönemi sona erdirmiştir. Ulus devlet düzeyinde seri üretime ve kitlesel tüketime dayalı yapı ortadan kalkmış, birikim ulusal sınırları aşarak küresel düzeye taşınmıştır. Bu durum, üretimin ve tüketicinin küresel düzeyde bir ekonomik faaliyetler ağına dahil olması anlamına gelmektedir (MacDonough ve Nardone, 2006: 205).

Yeni düzenleme biçimi uluslararası ticareti önceleyen bir yaklaşımı temsil eder ve buna bağlı bazı önermelerde bulunur. Bunlardan ilki, serbest ticaretin küresel kaynakların en iyi dağılımını sağlayacağı düşüncesidir. Tüketici refahının artırılmasının serbest ticaret yoluyla gerçekleşebileceği konuyla ilgili ikinci önermedir. Üretkenlik artışının hızlanmasının ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinin serbest ticaretle mümkün olacağı düşüncesi bir başka önermeyi oluşturur. Son olarak, devletin ticarete müdahalesinin dengeyi bozacağı düşüncesi ise neo-liberal düzenleme biçiminin uluslararası ticarete dair son önermesidir (Deraniyagala, 2008: 169).

Finansallaşma, uluslararası ticaretin yanında gelirin uluslararası düzeyde yaratılmasının açıklanması konusunda bir başka önemli noktayı oluşturmaktadır. Finansallaşma, reel sektör üzerinden gerçekleşen birikim süreçlerini zayıflatmış, finans sistemi ile birikim arasındaki ilişkiyi yeniden yapılandırmış ve böylece üretim ve bölüşüm ilişkilerini dönüştürmüştür (Lapavistas, 2009: 38-39). Finans sektörünün reel sektörü iş organizasyonu, istihdam, ücretler ve sendikal örgütlenme bakımından iki şekilde etkilediği söylenebilir. İlk olarak, finans sektöründe gerçekleşen işlemler reel sektördeki üretken yatırımlar aleyhinde arbitraja neden olmaktadır. Bu bağlamda, yatırımlardaki yetersizlikler işgücü piyasasında esnekliğin ve eğreti istihdamın gerçekleşmesine neden olmaktadır. İkinci olarak, gerçekleşme sıklığı giderek artan ekonomik krizler nedeniyle işsizlik artmakta, ücretlilerin gelirden aldığı pay azalmaktadır. İkinci etki de tıpkı ilki gibi işgücü piyasası esnekliğini gerektirmektedir (Erdut, 2007: 68). Bunun yanında finansallaşma, ekonomik büyüme ile düşük işsizliğin birlikte sağlandığı dönemde kurulan sosyal koruma sistemlerinin piyasaya açılmasına neden olmuştur (Boyer, 2000: 293).

Günümüz koşullarında rekabet hem ulusal sınırlar içerisinde hem de uluslararası rejimde temel değer yargısı haline gelmiştir. Bu koşullarda emek, giderek daha güvencesiz hale gelmektedir. Buna karşılık işçi sınıfının hak ve özgürlüklerini düzenleyecek kurumlar ve kurallar yetersizdir. Gelişmiş kapitalist ülkelerde dahi ulus devletler güvencesiz çalışma koşulları bakımından benzeşmektedir (Neilson, 2012: 173). Böylece küresel piyasalar gelirin yaratıldığı yer haline gelmiştir. Metalarn fiyatının küresel düzeyde belirlenmesi, ulusal piyasalar üzerinde belirleyici olurken gelirin yaratıldığı alan ile dağıtıldığı alan arasında bir bakışimsızlık ortaya çıkmıştır (Boyer, 2000: 292-293).

Gelirin Ulusal Düzeyde Dağıtılması

Gelirin uluslararası düzeyde yaratılması, finans sektöründeki hareketlere ve reel üretime bağlı yeni bir birikim anlayışının kurulmasını sağlamıştır. Buna karşılık, emeğin gelirden aldığı pay ulusal sınırlar içerisinde belirlenmeye devam etmektedir. Bu durum, gelirin yaratılması ile dağıtılması arasındaki bakışsızlığın ilk boyutunu oluşturur. İkinci olarak, işgücü piyasalarının yeniden düzenlenmesiyle gelirin daha adil dağıtılmasını sağlayan kurumlar ve kurallar çeşitli yöntemlerle dönüştürülmüştür. Gerçekten, neo-liberal düzenleme biçimi koşullarında gelirin yaratıldığı ve dağıtıldığı alanda yaşanan bakışsızlık, ulusal sınırlar içerisinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak derinleşmiştir.

Gelişmiş ülkelerde iş güvencesini sağlayan koşulları gerçekleştiren sosyal devlet, ekonominin yapısal dönüşümünü engellediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu nedenle devletin düzenleyici rolünü dönüştürecek, onu piyasa mekanizmasının işleyişine uygun bir yapısal değişimi gerçekleştirecek yöntemlere ihtiyaç duyulmuştur (Erdut, 2004: 25). Gerçekten neo-liberal düzenleme biçimi çerçevesinde işgücü piyasalarının yeniden düzenlenmesi ile tam istihdam hedefinden vazgeçilirken piyasa merkezli bir yaklaşımla düzensizleştirme, esneklik ve bölünme yaygınlaştırılmıştır. Sıralanan bu yöntemler emek-sermaye ilişkilerinde emeği korumanın aşındırılması ve işçi sendikalarının güç kaybetmesi anlamına gelmektedir (Lapavistas, 2008: 65).¹³

Düzensizleştirme, işgücü piyasası esnekliği ve bölünme, sendikaların güç kaybetmesine neden olmuştur. Ayrıca, sosyal hizmetlerin dağıtımında vatandaşlığa dayalı anlayışın yerini toplumsal açıdan aktif olma hali almıştır. Bu koşullarda sosyal devletin dayanışma temelli kolektif yapısı çözülmüştür (Amin, 1994: 19). Yeni yapı, eskisinden tamamen farklı bir uzlaşmayla güvence altına alınmıştır.

¹³ Düzensizleştirme, devletin düzenleyici ve müdahaleci rolünün piyasaya bırakılması ve böylece güç alanının sınırlandırılmasıyla açıklanır. Düzensizleştirme, yasal ve yönetsel düzenlemelerin tamamen ortadan kaldırılmasını değil işgücü piyasasına ilişkin ilke ve kuralların sermaye sınıfı lehine yeniden düzenlenmesini ifade eder. Düzensizleştirme ile geçmişte rekabet ve pazarlık unsuru olmaktan çıkartılarak sosyal devletin düzenlemesiyle güvence altına alınan sosyal hakların uygulamasının piyasaya bırakılması da hedeflenir (Erdut, 1998: 58). Düzensizleştirme, işgücü piyasası esnekliğiyle gerçekleşir. Neo-liberal düzenleme biçiminde işgücü piyasası esnekliği yönündeki talepler ücretlerin gerektiğinden fazla yüksek olması, işçilere çalışmadıkları süreler için sağlanan ödeneklerin işgücü devrini engellemesi, cömert sosyal yardımların işsizliğe neden olması, işgücündeki farklılıkların hareketliliği engellemesi ve iş ve gelir güvencesine yönelik bazı uygulamaların yeni işçi alımlarının önüne geçmesi gibi gerekçelerle ilişkilendirilmiştir (Erdut, 1998: 54). İşgücü piyasası esnekliği, işgücünün talepteki değişimlere bağlı olarak niceliksel olarak değiştirilmesini, farklı işleri de görmesini ve ücretlerin üretkenlikle ilişkilendirilmemesini içerir (Saad-Filho, 2008: 194). İşgücü piyasası esnekliği, farklı düzeylerde ve biçimlerde gerçekleşen bölünmelere neden olmuştur. Bölünme, yüksek teknoloji sektörlerde esnek uzmanlaşmaya dayalı iş organizasyonu, düşük teknoloji sektörlerinde ise Taylorist yöntemlerin düzensiz şekilde uygulanmasıyla somutlaşır (Amin, 1994: 19-20; Munck, 2004: 121).

Yeni Uzlaşma Biçimi

Sosyal devletle sağlanan emek-sermaye uzlaşması ile kurumsallaşan işçi sınıfı örgütlenmesi neo-liberal düzenleme biçimiyle çelişmektedir. Bu çelişki, işgücü piyasasının dönüştürülmesiyle güç ilişkisinin sermaye sınıfı lehine dönüştürülmesi suretiyle giderilmiştir (Öngen, 2003: 39; Duménil ve Levy, 2009: 51). Neo-liberal düzenleme biçimiyle bir yandan geçmişteki uzlaşmanın koşulları ortadan kaldırılmış, diğer yandan yeni bir uzlaşma biçimi kurulmuştur. Bu yapı, yeni sağ anlayışla, Washington Uzlaşmasıyla ve farklı yönetim biçimlerinin gerçekleşmesiyle somutlaşır.

Yeni sağ anlayışa göre, devlet ve sendikalar tarafından getirilen kısıtlamaların sermaye birikimini engelleyici niteliği bulunmaktadır. Bu nedenle kamu hizmetlerine verilen desteğin kesilmesi, devletin kar getirmeyen faaliyetlerden çekilmesi ve piyasaların serbestleştirilmesi gerekir. Yeni sağ anlayış, Birleşik Krallık'ta Thatcher'ın ve ABD'de Reagan'ın iktidara gelmesiyle birlikte yükselişe geçmiştir. Aynı dönemde IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi düzenleyici kurumların kadrolarında da bu anlayışı benimseyen isimler öne çıkmıştır. Ayrıca, zaman içerisinde sosyal devletin kurumsallaştığı diğer ülkelerde sosyal demokrat partiler dahi yeni sağ ile uzlaşmacı bir tutum benimsemişlerdir (Lipietz, 1987: 101-102).

Neo-liberal düzenleme biçiminde uluslararası rejimin açıklanmasına yarayan Washington Uzlaşması, sosyal devletin dönüşümü bakımından da önem taşır. Uzlaşma, ekonomi politikasının geliştirilmesinde sosyal politikaların göz ardı edildiği bir niteliğe sahiptir (Stiglitz, 2009: 286).¹⁴

Yeni düzenleme biçimi koşullarında yönetim, uluslararasılaşmanın etkisiyle devletin ulusal vasfını yitirmesiyle açıklanır. Bu süreç, çalışma ilişkileri ile sosyal güvenlikten başlayarak ulusal düzeyde çeşitli etkiler yaratmış, zaman içerisinde bu etkiler çok daha geniş bir alana yayılmıştır (Benko ve Lipietz, 2002: 195-196; Jessop, 2005: 314-315). Bu anlamda yönetim, ulus devletlerin güçlerini ulusaltı ve uluslarüstü düzeye bırakması anlamına gelmektedir. Neo-liberal düzenleme biçiminde devletin rolünün zayıflatılmasıyla piyasada etkinliği sağlayacak yönetim mekanizmalarının kurulması öngörülmüştür. Böylece yeni düzenleme biçiminde yeni aktörlere dayalı uzlaşma yönetimle açıklanabilmektedir (Jessop, 1993: 35). Devletin düzenleyici rolünü sınırlayan yönetim, neo-liberalizmle tam anlamıyla bağdaşmaktadır. Yönetim, devletin küçülmesini, kamu hizmetlerinin özelleştirilmesini ve bu anlamda ortaya çıkan yeni bir yönetim anlayışını açıklamaktadır (Temiz, 2012: 202).

¹⁴ Devletin yetki alanlarını sınırlayan Washington Uzlaşması, 1990'lı yılların ikinci yarısına gelindiğinde önemli ekonomik ve sosyal sorunların yaşanmasını beraberinde getirmiştir (Saad-Filho, 2008: 192-193). Bu durum, Genişletilmiş Washington Uzlaşması ile asgari devlet tartışmalarının yerini *piyasa dostu etkin devlete* bırakması sonucunu doğurmuştur. Piyasa dostu etkin devlet ile yoksullukla mücadele başta olmak üzere sosyal sorunların çözümünde piyasa merkezli araçları vurgulayan yeni bir anlayış benimsenmiştir (Öniş ve Şenses, 2009: 364).

Neo-liberal düzenleme biçimi, mikro ve konjonktürel düzeyde yaşanan krizlere rağmen 2008 yılına dek varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde yaşanan yapısal kriz, düzenleme biçiminin sorgulanmasına neden olmuştur. ABD konut piyasasında arz-talep dengesizliğine bağlı olarak ortaya çıkan kriz, kısa süre içerisinde borçlanma yükümlülüklerinin yerine getirilememesi nedeniyle finans kurumlarının iflasını beraberinde getirmiştir. Finansal varlıklar ile bunların reel karşılıkları arasındaki bakışsızlığın derinleşmesiyle birlikte kriz, finans piyasalarının yanında reel alanı da etkisi altına almış ve kısa sürede küresel bir nitelik kazanmıştır (Streeck, 2011: 17). Krize rağmen neo-liberal düzenleme biçiminin sosyal devletin kurumsal varlığı ortadan kalkmasa da kaçınılmaz şekilde güçsüzleştirdiği mutlaklıdır. Bu bağlamda, yaşanan dönüşümün kurumsallaşmış sosyal devlet biçimlerinde birikim rejimi ve düzenleme biçimi temelinde gelişimini gösterecek bir karşılaştırmanın yapılması gerekir.

Düzenleme Biçiminin Dönüşümünün Sosyal Devlet Üzerindeki Etkileri

Neo-liberal düzenleme biçimi, kurumsallaşmış sosyal devlet biçimleri üzerinde birikim ve düzenleme temelinde önemli dönüşümlere neden olmuştur. Düzenleme teorisi, kavramsal ve görgül araçların bir arada kullanılması nedeniyle belirtilen dönüşümün çözümlenmesi için elverişli bir yol sunar.

Düzenleme Teorisinde Ekonometrik Çalışmalar ve Sosyal Devlet Modelleri

Düzenleme teorisinde 1970'li yıllar boyunca yapılan ekonometrik modellere dayalı çalışmaların teoride önemli bir yeri vardır. Bu çalışmalar ile birikim rejimlerinin ve düzenleme biçimlerinin çözümlenmesini sağlayacak bir yöntem geliştirilmiştir. 1980'li yıllarda bu yöntem Fordizm'in farklı coğrafyalarda kurumsallaşmasını içerecek şekilde genişletilmiştir (Vidal, 2001: 19). Düzenleme teorisinin ekonometrik çalışmaları Fransa'dan başlayarak Fordizm'in farklı ülkelerde nasıl uygulandığı konusunda kapsamlı bilgilere ulaşılmasını sağlamıştır. Çalışmalarla hem ülkeler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuş, hem de teorisinin temel kavramlarının geliştirilmesi sağlanmıştır (Holloway, 2007: 136). Böylece birikim rejimleri tanımlanmış, rejimlerin istikrarını sağlayan düzenleme biçimleri model haline getirilmiş ve krizin gerekçeleri ortaya konulmuştur (Lipietz, 1989: 73; Boyer, 2002b: 77).

1980'li yıllardan itibaren düzenleme teorisindeki çalışmalarda Fordizm'in farklı coğrafyalardaki uygulamasına odaklanılmıştır. Bu bakımdan Lipietz'in (1982) araştırması öncü niteliktedir. Bunun yanında, Mouleart vd. (1988)'nin çalışması da belirtilen konu bakımından önem taşır. Her iki çalışmada da Fordizm'in yeterince kurumsallaşmadığı ülkeler ele alınmıştır. Daha sonra Tickell ve Peck, 1992 ve 1995 yıllarındaki çalışmalarıyla Fordist birikim rejiminin coğrafi sınıflandırmasını ortaya

koymuşlardır. Benzer şekilde Boyer (2000) düzenleme biçimlerine dayalı bir Fordizm sınıflandırması yaparken bu sınıflandırma Mjoset (2002) tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmada, bahsi geçen sınıflandırmalardan kurumsallaşmış sosyal devlet modellerine karşılık gelen Fordizm biçimleri merkeze alınmıştır.¹⁵

Ekonometrik Model

Yöntem

Çalışmada, üç temel Fordizm biçimini ve sosyal devlet modelini iki farklı düzenleme biçimi bağlamında karşılaştıracak ekonometrik modeller kurulmuştur. Bu modellerde klasik Fordizm ve liberal sosyal devlet (ABD), devlet fordizmi ve muhafazakâr sosyal devlet (Fransa) ile İskandinav fordizmi ve sosyal demokrat sosyal devlet (İsveç) özne olarak belirlenmiştir.¹⁶ Seçilmiş Fordizm biçimleri ve

¹⁵ Sosyal devlet modelleri ile ilgili çalışmalar, altın çağ döneminde başlamıştır. İlk çalışmaların amacı, ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki farkların ortaya konulmasıdır (Petersen, 2013: 232). Konuyla ilgili genel kabul gören yaklaşım, Esping-Andersen tarafından geliştirilmiştir. Esping-Andersen'in sosyal devlet modelleri 1990 ve 1999 yıllarında yayınlanan iki farklı çalışmaya dayanır. Bu çalışmalarda katmanlaşma ve metadışı hale getirme kavramları kullanılmıştır. Yazarın 1990 tarihli *Refah Kapitalizminin Üç Dünyası* (1990: 33-34) çalışmasında toplumsal sınıflar katmanlaşmayla açıklanır. Metadışı hale getirme ise devletin piyasadan bağımsız olarak sağladığı hakların sosyal devletin maddi yapısını nasıl etkilediğini açıklamaya yaramaktadır (Esping-Andersen, 1990: 80). Yazar, kümeleme çözümlemesini kullanarak metadışı hale getirmeye ilişkin sonuçlar üretmiştir. Bu temelde, Esping-Andersen sosyal demokrat, muhafazakâr ve liberal olmak üzere üç farklı sosyal devlet modelinin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Esping-Andersen, sosyal devlet sınıflandırmasını gelen eleştiriler ve katkılar üzerine 1999 yılında *Sanayi Sonrası Ekonomilerin Sosyal Temelleri* adlı çalışmasıyla güncellemiştir. Yeni sınıflandırmada, ilkindeki yapısal faktörlere ek olarak, ailenin ve piyasanın rolü de öne çıkarılmıştır (Esping-Andersen, 1999: 40). Sosyal politika öğretilerinde Esping-Andersen'in modellemesi teorik ve yöntemsel bakımdan ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalara rağmen sınıflandırma çalışmalarının genelinde bu çalışmada özne olarak seçilen üç temel sosyal devlet modeline ilişkin genel bir kabulün olduğunu belirtmek gerekir. Konuyla ilgili öncü çalışmaların, Esping-Andersen'in sınıflandırmasının ve bu sınıflandırmaya getirilen eleştirilerin bir incelemesi için şu çalışmamıza bakılabilir: Güler, M.A. (2019). The Concept of the Welfare State and Typologies of Welfare Regimes: A Review”, **Problemy Polityki Społecznej**, 46(4), 113-130.

¹⁶ Klasik fordizm ve ABD örneği, düzenleme teorisinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu durumun gerekçeleri; piyasa merkezliğin bu ülkeyle tanımlanması, ülkenin İkinci Dünya Savaşı'nın ardından sahip olduğu güç merkezi konumu ve buna bağlı olarak 1960'ların ortasına kadar hem uluslararası ticarete yön vermesi hem de bundan bağımsız hareket edebilmesidir. Klasik fordizm, kurumsallaşan kitle üretimi ile tüketiminin devlet tarafından güvence altına alınmasıyla somutlaşır (Boyer ve Juillard, 2002: 238). Klasik fordizmde sosyal devlet, liberal modelle açıklanır. Liberal sosyal devlet modelinde aile ve devlet marjinal, piyasa ise merkezi bir role sahiptir. Bu modelde metadışı hale getirme asgari düzeydedir (Esping-Andersen; 1990: 27; Gough, 2004: 242). Düzenleme teorisinde Fransa örneği *devlet*

sosyal devlet modellerinin karşılaştırmalı analizi için tasarlanan ekonometrik modelin aşamaları şu şekildedir:

- i. Seçilen birikim rejimi ve düzenleme biçimi göstergeleri ilgili uluslararası veri tabanlarından derlenmiştir.
- ii. Belirtilen göstergelerin 1950-1975 ve 1976-2008 yıllarını içerecek şekilde tanımlayıcı istatistikleri ortaya konulmuştur.
- iii. Bağımlı değişken olarak seçilen birikim rejimi göstergelerinin normalliği Kolmogorov-Smirnov Testi ile değerlendirilmiştir.
- iv. İlgili göstergelerin tümünün normal dağıldığının görülmesi üzerine düzenleme biçiminin birikim rejimi üzerindeki etkisi iki içerecek şekilde geliştirilen regresyon modelleriyle ortaya koyulmuştur. Kullanılan regresyon modeli, matematiksel olarak şu şekilde gösterilebilir: $\mathbf{Y} = \boldsymbol{\alpha} + \boldsymbol{\beta}\mathbf{X} + \boldsymbol{\varepsilon}$

Ekonometrik modellerde kullanılan verilere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

fordizmi olarak adlandırılmıştır. Bu yapıda devlet, kitle tüketiminin sağlanması ve sanayinin denetlenmesi başta olmak üzere merkezi bir rol üstlenir (Tickell ve Peck, 1992: 202). Devlet fordizminin sosyal devlet modellerindeki karşılığı muhafazakâr anlayıştır. Muhafazakâr sosyal devlet, piyasanın marjinal, devletin destekleyici, ailenin ise merkezi rol oynadığı bir modeldir. Metadışı hale getirme düzeyi liberal modelle karşılaştırıldığında yüksektir (Esping-Andersen, 1990: 27; Leibfried, 1992: 29). İskandinav fordizmi ve sosyal demokrat sosyal devleti somutlaştıran İsveç, birikim rejimi ile sosyal devlet modelinin yüksek düzeyde eklemlendiği bir yapı söz konusudur (Viktorov, 2005: 18). Sosyal demokrat sosyal devlette piyasa ve aile marjinal görülürken devlet merkezi konumdadır. Sosyal demokrat model, metadışı hale getirme düzeyinin en yüksek olduğu örnektir (Esping-Andersen, 1990: 27; Gough, 2004: 242).

Tablo 1. Birikim Rejimi ve Düzenleme Biçimi Göstergeleri, Yüzde¹⁷

Veri	ABD	Fransa	İsveç	Kaynak
GSYH artış hızı (GSYH)	1950-2008	1950-2008	1951-2008	World Inequality Database
Kişi başına düşen GSYH artış hızı (KBD-GSYH)	1950-2008	1950-2008	1961-2008	World Inequality Databases
Enflasyon oranı (ENF)	1950-2008	1968-2008	1969-2008	World Bank World Development Indicators Database
Ticaretin GSYH içerisindeki payı (TİC)	1968-2008	1968-2008	1969-2008	World Bank World Development Indicators Database
Vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı (VG)	1965-1975	1965-1975	1965-1975	OECD Statistics
Çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyeti (VER)	1956-2008	1950-2008	1991-2008	OECD Statistics
Gayri safi sabit sermayenin GSYH içerisindeki payı (SSS)	1950-2008	1950-2008	1950-2008	OECD Statistics
Yıllık ortalama iş süresi değişim oranı (OİS)	1950-2008	1950-2008	1950-2008	OECD Statistics
İşsizlik oranı (İŞSZO)	1955-2008	1970-2008	1951-2008	OECD Statistics
Sendikalaşma oranı (S0)	1960-2008	1960-2008	1960-2008	OECD Statistics
Toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı (TİS)	1960-2008	1960-2008	1960-2008	OECD Statistics
Ücretlerin GSYH içerisindeki payı (ÜCRT)	1960-2008	1960-2008	1960-2008	OECD Statistics

*Bulgular**Sosyal Devletin Düzenlemesi ve Sermaye Birikimi (1950-1975)*

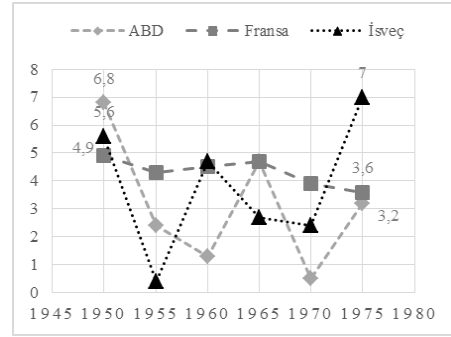
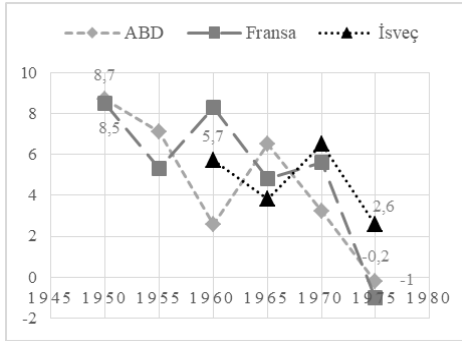
Sermaye birikiminin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği dönemin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 2’de gösterilmektedir.

¹⁷ Tabloda yer alan ilk beş gösterge birikim rejimini, diğer göstergeler ise düzenleme biçimini açıklamaktadır.

Tablo 2. Sosyal Devletin Düzenlemesi ve Sermaye Birikimi, Tanımlayıcı İstatistikler

	ABD	Fransa	İsveç
GSYH	4	5	4
KBD-GSYH	2,3	4,2	3,4
ENF	3,3	7,5	7,1
TİC	12,2	33,1	48,5
VG	24,7	33,8	35,5
VER	3,3	6,3	-
SSS	21,9	26	27
OİS	-5,2	-14,5	-15,1
İŞSZ	5,2	2,9	1,8
SO	27,7	20,6	68,4
TİS	30,7	71,5	78,2
ÜCRT	62,3	63,1	53,1

Şekil 1. Sosyal Devletin Düzenlemesinde Ekonomik Büyüme ve Kişi Başına Düşen GSYH Artış Hızı

Sermaye birikiminin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği dönemde incelenen örneklerin tümünde yüksek ve görece dengeli bir ekonomik büyüme kaydedilmiştir. Bu bağlamda, GSYH artış hızı yıllık ortalama %4 ve üzerindedir. Buna karşılık, kişi başına düşen GSYH artış hızında durum farklılaşmaktadır. Tüm ülkelerde yaklaşık çeyrek yüzyıllık süreç boyunca belirtilen oran olumlu bir gelişme göstermiş olmakla birlikte Fransa ve İsveç için belirlenen kişi başına düşen GSYH artış hızı oranı ABD'nin oldukça üzerindedir. Büyüme ile kişi başına düşen GSYH artış hızı arasındaki uyum ABD'de %57,5; Fransa'da %84 ve İsveç'te %85 olarak gözlemlenmiştir. Öte yandan, incelenen dönemin başında ABD ve Fransa'da

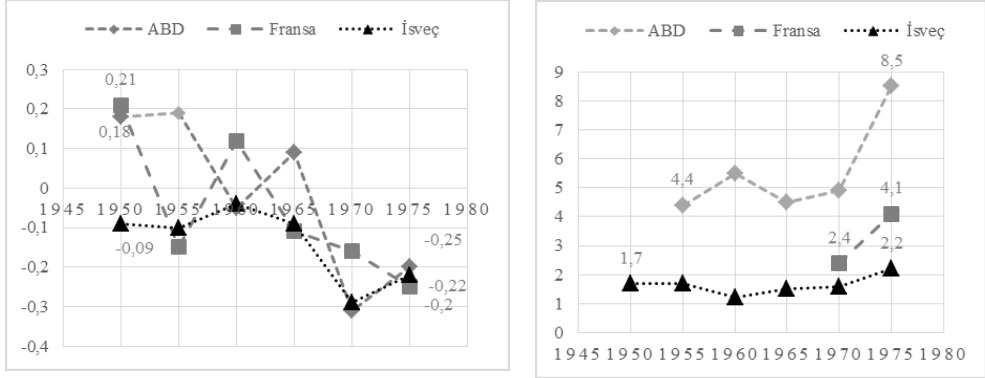
ekonomik büyüme %9'lara yaklaşırken 1970'lere gelene dek aşama aşama gerilemiştir. Ayrıca yalnızca kriz yıllarında geçerli olmak üzere bu iki ülkede negatif büyüme oranları söz konusu olmuştur. İsveç'te ise 1960-1975 yıllarının genelinde büyüme en düşük %2,6 olacak şekilde gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen GSYH artış hızı bakımından ise dönemsel gerilemeler gözlemlenmekle birlikte incelenen ülkelerin hiçbirinde negatif bir değer gerçekleşmemiştir.

Sosyal devletin düzenlemesinin geçerli olduğu dönemde enflasyon oranının en düşük ortalamayla gerçekleştiği ülke ABD'dir. Bunu İsveç ve Fransa izlerken özellikle 1970'lerin başından itibaren enflasyon oranı, petrol krizlerine bağlı olarak %10'u aşacak şekilde artış göstermiştir. Aynı dönemde ticaretin gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payı bakımından ise sıralama İsveç (%48,5), Fransa (%33,1) ve ABD (%12,2) biçimindedir. Bu dönemde örnek ülkelerin tümünde kısmen ihracat lehine olmakla birlikte ithalat-ihracat dengesi sağlanmıştır.

Vergi gelirleri, sermaye birikimi bakımından önemli ayrışmanın yaşandığı alanlardan biridir. Bu bağlamda, birikimin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği dönemde belirtilen gelirlerin GSYH içerisindeki payı Fransa ve İsveç'te birbirine çok yakın düzeyde olurken (%33,8 ve %35,5) ABD'de ise bunun oldukça gerisinde kalmıştır (%24,7).

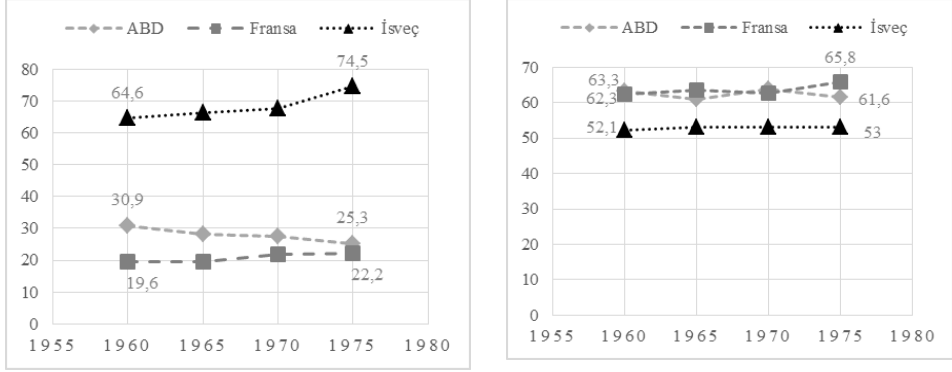
Çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyeti, düzenleme teorisi bakımından dikkat çekici göstergeler arasında yer alır. Bu durumun temel gerekçesi, bahsi geçen göstergenin verimlilik ölçümlerinde başvurulan en önemli kaynaklardan biri olmasıdır. Bu gösterge, incelenen dönemde yalnızca ABD ve Fransa için ölçülebilir durumdadır. Buna göre ABD'de çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyeti yıllık ortalama %3,3 düzeyinde artarken Fransa'da ise bu oran %6,3'tür. Öte yandan, 1950-1975 yılları arasında gayri safi sabit sermayenin GSYH içerisindeki payı ise Fransa ve İsveç'te %25'i geçerken ABD'de %21,9 düzeyinde olmuştur.

Şekil 2. Sosyal Devletin Düzenlemesinde Yıllık Ortalama İş Süresi ve İşsizlik Oranı

İncelenen örneklerin tümünde düzenleme biçimi bakımından bir değerlendirme yapıldığında yıllık ortalama iş süresinde belirgin bir düşüşün varlığı dikkati çekmektedir. Düşüş oranı Fransa ve İsveç'te %15'ler düzeyinde gerçekleşirken ABD'de %5,2'de kalmıştır. Ayrıca yıllık ortalama iş süresindeki düşüş eğilimi İsveç'te dönemin geneline yayılırken ABD ve Fransa'da bu göstergede önce belli artışlar yaşanmış, düşüş eğilimi daha sonra belirginleşmiştir. Sosyal devletin düzenlemesi işgücü piyasalarında işsizlik oranları bakımından da işçi sınıfı lehine sonuçların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda, İsveç ve Fransa'da işsizlik oranı doğal işsizliğin altında kalmıştır. Bu sonuçlardan hareketle, her iki ülkede de 1950-1975 yılları arasında tam istihdamın gerçekleştiği söylenebilir. İsveç için kaydedilen %1,8'lik oran bu bakımdan ayrıca önemlidir. Aynı dönemde düzenlemeye ilişkin göstergelerin diğer örneklerden daha olumsuz seyrettiği ABD'de dahi işsizlik, yıllık ortalama %5,2 ile doğal işsizliğe ciddi şekilde yaklaşmıştır. Bununla birlikte, Fransa ile ABD'de 1970'lerin kriz yıllarında işsizlik, belirgin şekilde artma eğilimine girmiş, ABD'de %8,5'e kadar yükselmiştir.

Şekil 3. Sosyal Devletin Düzenlemesinde Sendikalaşma Oranı ve Ücretlerin GSYH İçerisindeki Payı

Sendikalaşma, sosyal devlet modellerinin düzenleme biçimlerinin en açık şekilde ayrıştığı bir örnektir. Bu noktada İsveç, ortalama %68,4 ile sendikalaşmanın en yüksek olduğu ülkedir. Bunu ABD (%27,7) ve Fransa (%20,6) izlerken toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranında durum farklıdır. İsveç, yıllık ortalama toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranının en yüksek olduğu ülkedir (%78,2). Fransa, sendikalaşma oranının düşük olmasına rağmen ülkede yaygın olarak kullanılan teşmil uygulaması sayesinde bu konuda ikinci sıradadır (%71,5). Sermaye birikiminin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği dönemde ABD’de toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı ise yıllık ortalama %30,7’dir. Sendikalaşma oranı, 1960-1975 yılları arasında yaklaşık %10 oranında artarken Fransa’da ise artış %3 düzeyinde kalmıştır. Aynı dönemde ABD’de ise sendikalaşma oranı %5 gerilemiştir. Son olarak, sosyal devletin düzenlemesinde incelenen ülkelerde ücretlerin GSYH içerisindeki payına ilişkin sıralama Fransa (%63,1), ABD (%62,3) ve İsveç (%53,1) biçimindedir.

Tablo 3. Sosyal Devletin Düzenlemesinin Birikim Rejimi Üzerindeki Etkileri

	ABD		Fransa		İsveç	
	Doğrusal	Ters Yönlü	Doğrusal	Ters Yönlü	Doğrusal	Ters yönlü
GSYH	OİS, TİS	İŞSZ	ÜCRT			
KBD-GSYH	İŞSZ					
ENF		OİS, SO, TİS		OİS		
TİC		OİS, SO, TİS		OİS		
VG	ÜCRT			İŞSO, ÜCRT	SO	OİS
VER		OİS, SO, TİS	SO, TİS, ÜCRT			
SSS	OİS, TİS, ÜCRT	İŞSZ				

Sosyal devletin düzenlemesine ilişkin regresyon sonuçları, ABD örneğinde çok sayıda önemli bulguyu ortaya koymaktadır. Buna göre ilk olarak, bu ülkede ekonomik büyüme ile yıllık ortalama iş süresi ve toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır. Bunun yanında, sosyal devletin düzenlemesinin geçerli olduğu koşullarda ABD’de büyüme arttıkça işsizlik azalmıştır. Öte yandan, işsizlik oranı ile kişi başına düşen GSYH artış hızı arasındaki ilişki ise ters yönlüdür. ABD’de sosyal devletin düzenlemesinin geçerli olduğu dönemde enflasyon oranı, ticaretin GSYH içerisindeki payı ve çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyeti konulu birikim göstergeleri ile yıllık ortalama iş süresi, sendikalaşma oranı ve toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranına ilişkin düzenleme göstergeleri arasında ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Aynı dönemde vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı ile ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasındaki ilişki doğrusaldır. ABD örneğinde sermaye birikiminin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği dönemde gayri safi sabit sermayenin GSYH içerisindeki payı ile yıllık ortalama iş süresi, toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı ve ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasındaki ilişki doğrusal bir birikime ilişkin bu göstergelerle işsizlik oranı arasındaki ilişki ise ters yönlüdür.

1950-1975 yıllarına ilişkin olarak Fransa ve İsveç için kaydedilen regresyon analizi sonuçları oldukça sınırlıdır. Bu durum, iki ülkede belirtilen döneme ilişkin verilerin sayıca az olmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, incelenen dönemde Fransa’da GSYH artış hızı ile ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasında doğrusal bir ilişki

gözlemlenmiştir. Enflasyon oranı ve ticaretin GSYH içerisindeki payı ile yıllık ortalama iş süresi arasındaki ilişki ters yönlüdür. Benzer şekilde vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı ile işsizlik oranı ve ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasında da ters yönlü bir ilişki saptanmıştır. Fransa’da sermaye birikiminin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği dönemde çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyeti ile sendikalaşma oranı, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki oranı ve ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasındaki ilişki ise doğrusaldır. Son olarak, belirtilen dönemde İsveç’te vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı ile sendikalaşma oranı arasında doğrusal, yıllık ortalama iş süresi ile ise ters yönlü bir ilişkinin varlığı göze çarpmaktadır.

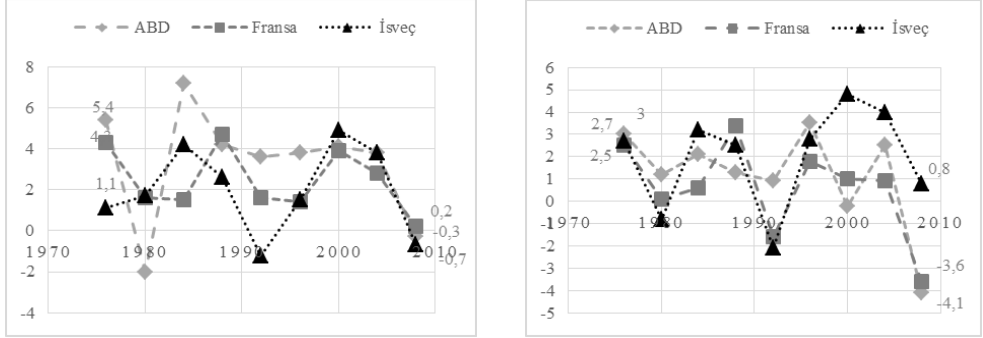
Neo-liberal Düzenleme ve Sermaye Birikimi (1976-2008)

1970’li yıllarda yaşanan krizi izleyen süreçte sermaye birikimi, ülkeler arasında kısmi dönemsel farklılıklar gözlemlenmekle birlikte genel olarak neo-liberal anlayış temelinde düzenlenmiştir. Belirtilen döneme ilişkin incelenen ülkelere ait seçilmiş göstergeler aşağıdaki gibidir.

Tablo 4. Neo-liberal Düzenleme ve Sermaye Birikim, Tanımlayıcı İstatistikler

	ABD	Fransa	İsveç
GSYH	2,9	2,3	2,2
KBD-GSYH	1,4	1,2	2
ENF	4,3	4,5	5
TİC	20,9	46,6	67,4
VG	25,9	41,5	46
VER	3,4	3,9	1,6
SSS	22,2	22	23,6
OİS	-1,6	-10	0,3
İŞSZ	6,2	9,1	5,1
SO	16	11,7	79,8
TİS	18,4	89,7	92,5
ÜCRT	60,6	59,7	50,4

Şekil 4. Neo-liberal Düzenlemede Ekonomik Büyüme ve Kişi Başına Düşen GSYH Artış Hızı

Neo-liberal düzenleme biçiminde yıllık ortalama ekonomik büyüme oranları önceki dönemden düşüktür. Bu bağlamda, 1976-2008 yılları arasında büyüme ortalaması ABD’de %2,9, Fransa’da %2,3 ve İsveç’te %2,2 olarak gerçekleşmiştir. Belirtilen dönemde İsveç dışında kişi başına düşen GSYH artış hızı büyümenin oldukça gerisinde kalmıştır. Bu ülkede kişi başına düşen GSYH artış hızı yıllık ortalama %2 olurken ABD’de %1,4; Fransa’da ise %1,2 olmuştur. Bu çerçevede, büyüme ile GSYH artış arasındaki uyum Fransa’da yaklaşık %50’ye gerilerken ABD’de bunun da altına inmiştir. İsveç’te ise %90,2’lik bir oranla büyüme ile kişi başına düşen GSYH artış hızı arasında bakışımı bir ilişki söz konusudur. Büyüme, neo-liberal düzenleme biçiminin geçerli olduğu dönemde geçmiştekinden oldukça farklı bir gelişime sahiptir. Gerçekten, 1976-2008 yıllarında ortalama on yıllık sürelerle negatif büyüme oranları kaydedilirken özellikle 2000’li yıllarda büyüme oranları genel bir düşüş eğilimine girmiştir. Benzer bir durum kişi başına düşen GSYH artış hızı için de geçerlidir. Bu noktada dikkat çeken bir başka nokta, 2008 Krizine giden dönemde kişi başına düşen GSYH artış hızındaki düşüşün İsveç dışındaki iki örnekte büyümeden birkaç kat daha yüksek olmasıdır.

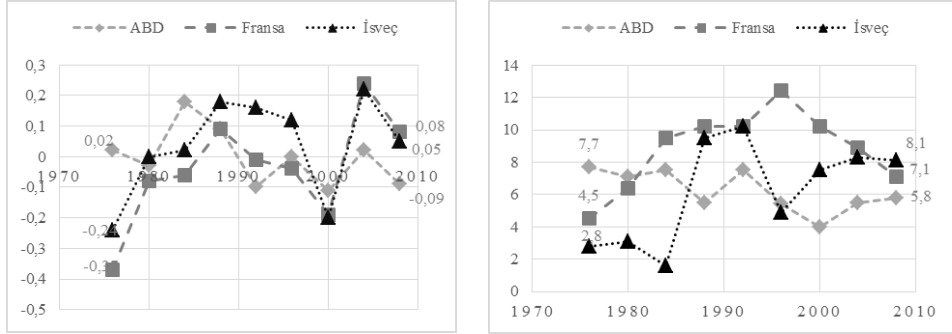
Neo-liberal düzenleme biçimi koşullarında enflasyon oranı örnek ülkelerin tümünde ortalama %4-5 aralığında gerçekleşmiştir. Buna göre, yıllık ortalama enflasyon oranı sosyal devletin düzenlemesinden daha düşüktür. Bu durum, büyük ölçüde neo-liberal anlayışın enflasyona dair makroekonomik hedeflemesiyle ilgilidir. Öte yandan, bir önceki dönemden farklı olacak şekilde neo-liberal düzenleme biçiminin geçerli olduğu dönemde ticaretin GSYH içerisindeki payı çok belirgin şekilde artmıştır. 1976-2008 yılları arasında bahsi geçen değer sırasıyla İsveç (%67,4), Fransa (%46,6) ve ABD %20,9 olmuştur. Buna ek olarak, yine bir önceki dönemden farklı olarak ithalat-ihracat dengesi İsveç başta olmak üzere örnek ülkelerin tümünde bozulmuştur.

1976-2008 döneminde vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı örnek ülkelerin tümünde artış göstermiştir. Bu sonuçlar, neo-liberal anlayışın sosyal

devletin düzenlemesinde vergi oranlarının yüksekliğine dair temel teziyle doğrudan uyumsuz bir görüntü sunmaktadır. Artışın yanında örnek ülkeler arasındaki farklılık da neo-liberal düzenleme biçiminde sürmüştür. Bu çerçevede, İsveç'te vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı %50'ye yaklaşırken Fransa'da %40'lar düzeyinde olmuş, ABD'de ise %25,9 olarak kaydedilmiştir.

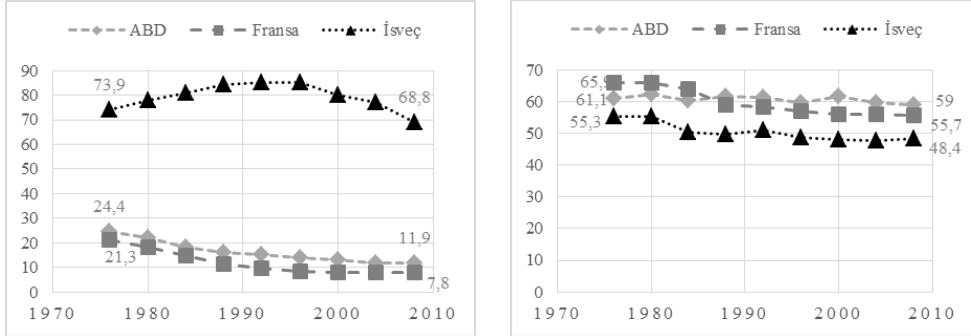
Neo-liberal anlayışın temel tezlerinden bir diğerini oluşturan ve 1970'lerde yaşanan krizin çözümlenmesinde sıkça kullanılan verimlilik konusunda incelenen dönemde gözlemlenen veriler dikkat çekicidir. Çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyetindeki ortalama artış hızı bu dönemde ABD'de sosyal devletin düzenlemesiyle hemen hemen aynı düzeyde gerçekleşirken Fransa'da neredeyse yarı yarıya gerilemiştir. İsveç'te ise çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyetindeki artış hızı yıllık ortalama %1,6'dır. Birikim noktasında, neo-liberal düzenleme biçimi ile birlikte gayri safi sabit sermayenin GSYH içerisindeki payı örnek ülkelerde birbirine yaklaşarak %22-23'ler düzeyinde gerçekleşmiştir.

Şekil 5. Yıllık Ortalama İş Süresi ve İşsizlik Oranı, 1976-2008

Neo-liberal düzenleme biçimi, iddia edilenin aksine yıllık ortalama iş sürelerinde belirgin bir düşüş sağlamamıştır. 1976-2008 yılları arasında bu sürelerde düşüş Fransa için %10 ve ABD için %1,6 düzeyinde gerçekleşerek sosyal devletin düzenlemesinin geçerli olduğu dönemde kaydedilen oranın oldukça gerisinde kalmıştır. Ayrıca bu dönemde İsveç'te yıllık ortalama iş süresi %0,3 artmıştır. Öte yandan, neo-liberal düzenleme biçimi işsizlik oranı bakımından da bir önceki dönemden tamamen farklı bir yapı ortaya koymuştur. Bu noktada en dikkat çekici veriye Fransa için ulaşılmıştır. Önceki dönemde %2,9'luk bir ortalamayla doğal işsizlik düzeyinin altında bir değerin kaydedildiği bu ülkede 1976-2008 yılları arasında yıllık işsizlik oranı ortalaması %9,1'dir. Benzer şekilde İsveç'te de %1,9 olan bu değer %5,1 ile doğal işsizlik düzeyini aşmıştır. ABD'de de neo-liberal düzenleme koşullarında işsizlik oranı ortalaması %1 artmıştır. Bunların yanında, işsizlik oranı İsveç ve ABD'de 1990'ların başında %10'a yaklaşırken Fransa'da 1990'ların ikinci yarısında %12'yi dahi aşmıştır.

Şekil 6. Sendikalaşma Oranı ve Ücretlerin GSYH İçerisindeki Payı, 1976-2008

Neo-liberal düzenleme biçiminin geçerli olduğu dönemde İsveç'te sendikalaşma oranının yıllık ortalaması %79,8 olmuştur. Bu durum, bir önceki döneme göre bir artışı işaret etmekle birlikte 2008 yılında kaydedilen oran sosyal devletin düzenlemesinin gerisindedir. Esasen İsveç'teki artış, bu ülkede sosyal devletin düzenlemesine dair uzlaşının diğer ülkelere göre daha geç çözülmesiyle ilgilidir. Gerçekten neo-liberal dönüşüm ABD'de 1979'da, Fransa'da 1980'lerin ilk yarısında başlarken İsveç'te bu sürecin başlangıcı 1987 yılına denk gelmektedir. İncelenen dönemde ABD ve Fransa'da sendikalaşma oranı çok belirgin şekilde gerileyerek sırasıyla yıllık ortalama %16 ve %11,7 olmuştur. 2008 yılına gelindiğinde Fransa'da sendikalaşma %10'un altına inerken ABD'de ise %10 düzeyine çok yaklaşmıştır. Buna karşılık, Fransa'da teşmil uygulamasının sürmesi nedeniyle toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı %90'a yaklaşmış, İsveç'te ise bu düzeyi de aşmıştır. ABD'de diğer örneklerden farklı olarak toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı yıllık ortalama %20'nin altına inmiştir. Son olarak düzenleme biçimi bakımından ücretlerin GSYH içerisindeki payının neo-liberal dönemde bir önceki döneme göre farklılaştığı bir diğer göstergedir. Fransa ve İsveç'te ücretlerin GSYH içerisindeki payı keskin şekilde azalırken ABD'de düşüş biraz daha dengeli olmuştur. Bu çerçevede, ücretlerin GSYH içerisindeki payına ilişkin sıralama ABD, Fransa ve İsveç şeklinde gelişmiştir. Bu alandaki düşüş eğiliminin dönemin geneline yayıldığını da ayrıca belirtmek gerekir.

Tablo 5. Neo-liberal Düzenlemenin Birikim Rejimi Üzerindeki Etkileri

	ABD		Fransa		İsveç	
	Doğrusal	Ters Yönlü	Doğrusal	Ters Yönlü	Doğrusal	Ters yönlü
GSYH	OİS				TİS	ÜCRT
KBD-GSYH					OİS, TİS	ÜCRT
ENF	SO, TİS, ÜCRT		OİS, SO, TİS, ÜCRT		ÜCRT	OİS, İSSZ, TİS
TİC		OİS, İSSZ, SO, TİS, ÜCRT		OİS, İSSZ, SO, ÜCRT		SO, ÜCRT
VG		İSSZ, SO, TİS	İSSZ	OİS, SO, ÜCRT	SO	ÜCRT
VER	SO, TİS, ÜCRT		OİS, SO, ÜCRT	İSSZ, TİS	ÜCRT	
SSS	TİS		SO, ÜCRT	İSSZ, TİS	ÜCRT	TİS

Regresyon modellerine ilişkin sonuçlara göre neo-liberal düzenleme biçiminin geçerli olduğu dönemde ABD’de ekonomik büyüme ile yıllık ortalama iş süresi arasında doğrusal bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bunun yanında aynı ülkede enflasyon oranı ile sendikalaşma oranı, toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı ve ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasındaki ilişki de doğrusaldır. Bu bağlamda, emeği koruyucu düzenlemeler enflasyonda artışa neden olmaktadır. Neo-liberal anlayışın temel tezlerinin başında gelen düşük enflasyon hedefinin emeği koruyucu düzenlemelerden vazgeçilmesi pahasına gerçekleşmesi bu sonuçlarla anlamlı hale gelmektedir. Benzer şekilde neo-liberal anlayış ile ticari serbestleşmenin salık verildiği bilinmektedir. Buna karşılık, ticaretin GSYH içerisindeki payı ile, sendikalaşma, toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı ve ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasındaki ilişki ters yönlüdür. Enflasyon ile benzer şekilde ticaret konusunda da emeği koruyucu düzenlemelerin neo-liberal tezlerin önünde engel olarak görüldüğü bu noktadan da açıkça anlaşılmaktadır. ABD örneğinde vergi gelirleri ile işsizlik oranı, sendikalaşma ve toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı arasındaki ilişki ters yönlüdür. Yine neo-liberal tezlerle örtüşecek şekilde emeği koruyucu düzenlemeler çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyetlerini artırmaktadır. Bunlardan farklı olarak ilginç şekilde ABD’de gayri safi sabit sermayenin GSYH içerisindeki payı ile toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı arasında doğrusal bir ilişki gözlemlenmiştir.

1976-2008 yıllarını kapsayan regresyon modellerinde Fransa için büyüme ve kişi başına düşen GSYH artış hızı açısından anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır. Buna karşılık, ABD örneği ile benzer şekilde, enflasyon oranı ile sendikalaşma,

toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı ve ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasında doğrusal bir ilişki gözlemlenmiştir. Aynı durum yıllık ortalama iş süresi için de geçerlidir. Öte yandan, yine ABD ile benzer şekilde ticaretin GSYH içerisindeki payı ile emeği koruyucu bu düzenlemeler arasındaki ilişki ters yönlüdür. Bunlara ek olarak, Fransa’da vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payı ile işsizlik oranı arasında doğrusal, emeği koruyucu düzenlemeler arasında ise ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Fransa’da çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyeti, yıllık ortalama iş süresindeki, sendikalaşma oranındaki ve ücretlerin GSYH içerisindeki payındaki artışa bağlı olarak artmakta, işsizlik oranındaki ve toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranına bağlı olarak ise azalmaktadır. Bu durumun bir benzeri, gayri safi sabit sermayenin GSYH içerisindeki payı için de geçerlidir.

Neo-liberal düzenleme biçimi koşullarında İsveç’te ekonomik büyüme ile toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı arasında doğrusal, ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasında ise ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Benzer bir durum kişi başına düşen GSYH artış hızı için de geçerlidir. Diğer iki örnekten farklı olarak İsveç’te enflasyon ile emeği koruyucu düzenlemelerden yalnızca ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasında doğrusal bir ilişki bulunmuştur. Yıllık ortalama iş süresi, işsizlik oranı ve toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı için bunun tam tersi söz konusudur. Diğer örneklerle benzer şekilde, ticaret ile sendikalaşma ve ücretlerin GSYH içerisindeki payı gibi emeği koruyucu düzenlemeler arasındaki ilişki ters yönlüdür. Vergi gelirleri, sendikalaşma oranıyla doğrusal, ücretlerin GSYH içerisindeki payı ile ters yönlü bir ilişkiye sahiptir. Bunların yanında, İsveç’te çalışan kişi sayısına birim işgücü maliyeti ve gayri safi sabit sermayenin GSYH içerisindeki payı ile ücretlerin GSYH içerisindeki payı arasında doğrusal bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Kapitalist düzenin temeli sermaye birikimidir. Tarihsel olarak sermaye birikimi farklı rejimler altında gerçekleşse de birikimin sosyal devletin düzenlemesiyle sağlandığı 1945-1975 yılları arasında geçen süreç, sosyal politika öğretisinde *altın çağ* veya *otuz görkemli yıl* biçiminde adlandırılan özel bir dönemi işaret etmektedir. Sosyal devlet, piyasayı düzenleyerek çelişen ve çatışan sınıfsal çıkarları onarmış ve dengelemiş; müdahale ederek, denetim ve yaptırımda bulunarak piyasayı düzenlemiş ve uzlaşmayla emek-sermaye ilişkisinin yönetilmesini ve işçi sınıfının politik bir güç olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Sosyal devlet, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından açıklanan güce ulaşmıştır. Keynesyen anlayış temelinde sosyal devlet bir yandan birikimi yöneten sosyal devlet diğer yandan onun taraflarından biri haline gelmiştir. Çalışmada, sosyal devletin kurumsallaşması ve dönüşümü, düzenleme teorisi temelinde ve sosyal devlet modellerine uygun olarak geliştirilen görgül araçlarla sorgulanmıştır.

Düzenleme teorisinin merkezinde Fordist birikim rejimi ve onun düzenleme biçimleri yer alır. Bu düzenleme biçimlerinden ilki, 1945-1975 yılları arası dönemi kapsar ve sosyal devletle somutlaşır. Sosyal devletin düzenlemesinde uluslararası rejim, kalkınmanın ulusal sınırlarda gerçekleşmesini güvence altına alan bir kambiyo sistemini temel alan Bretton Woods sistemiyle yönetilmiştir. Aynı dönemde iş organizasyonu, Taylorist biçimde, işin tasarımı, gerçekleştirilmesi ve kontrol edilme biçimiyle şekillenen yapıda ilerlemiştir. Bu iş örgütlenmesinde ücret-emek bağı, sendikal örgütlenmeyle, toplu iş sözleşmeleriyle ve bunların güvence altına alınmasıyla belirginleşmiştir. Bu dönemde ücret-emek bağı, iş güvencesi ücret güvencesi ve çok boyutlu bir sosyal korumayla açıklanır. Fordist birikim rejiminin sosyal devletle düzenlenmesi, ücretlileri tüketici konumuna getirmiş ve sosyal koruma sistemlerinin kurulmasıyla toplumsal dayanışmayı gerçekleştirmiştir. Devlet, emek-sermaye ilişkilerini düzenleyerek toplumsal çıkarı gözetir hale gelmiştir. 30 yıl boyunca sürdürülen bu yapıda sermaye birikimindeki dengesizlikler yüksek ve istikrarlı büyüme oranlarıyla giderilmiştir. Böylece gelişmiş kapitalist ülkelerin hemen tepeinde tam istihdam hedefi sağlanmıştır.

Ekonometrik modellerden elde edilen sonuçlar, sosyal devletin düzenlemesine ilişkin olarak yukarıda sıralanan gelişmelerin örnek ülkelerin tümünde büyük ölçüde gerçekleştiğini göstermektedir. İlk olarak, incelenen ülkelerin tümünde kapitalizmin tarihindeki en yüksek ortalama büyüme değerlerine ulaşılmıştır. Buna karşılık, büyüme ile kişi başına düşen GSYH artış hızı arasında kurulan bağ Fransa ve İsveç'te yüksek iken ABD'de düşüktür. Sosyal devletin düzenlemesinin geçerli olduğu dönemde örnek ülkelerin tümünde ithalat ve ihracat arasında bir denge kurulmuştur. Dönem içerisinde enflasyon oranları özellikle 1970'lerin kriz yıllarında artarken çalışan kişi sayısına göre birim işgücü maliyetindeki ortalama artış hızının da özellikle Fransa'da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Düzenleme biçimi temelinde bir değerlendirme yapıldığında sosyal devletin düzenlemesi, giderek azalan yıllık ortalama iş süreleriyle, Fransa ve İsveç'te doğal işsizliğin çok altında bir düzeyde gerçekleşen işsizlik oranlarıyla ve İsveç örneğinde çok yüksek sendikalaşma oranlarıyla somutlaşır. Diğer örnek ülkelerdeki işsizlik oranları İsveç'in oldukça gerisinde kalmıştır. Öte yandan, toplu iş sözleşmesi kapsamındakilerin oranı ise İsveç ve Fransa'da çok yüksek iken ABD'de sonraki döneme kıyasla görece yüksektir. Sosyal devletin düzenlemesinin geçerli olduğu dönemin bir diğer özelliği de ücret gelirlerinin GSYH içerisindeki payı bakımından en yüksek oranlara bu yıllarda ulaşılmıştır.

Özetlenen bulgulardan hareketle sermaye birikiminin sosyal devletin düzenlemesiyle gerçekleştiği dönemde emeğin çeşitli yöntemlerle korunduğu ve toplumsal risklerin kontrol altına alındığı söylenebilir. Bu yapı, ulusal sınırlarda gerçekleşen bir uzlaşmayla ve dolayısıyla gelirin yaratıldığı ve dağıtıldığı alan arasında bakımsız bir ilişkinin sağlanmasıyla kurulmuştur. Böylece emek, birikimin öznesi haline gelmiştir. Fordist birikimin sosyal devlet tarafından düzenlendiği dönem 1970'lerin ilk yarısında yaşanan krizle birlikte çözülmeye başlamıştır. Düzenleme teorisinde bu süreç düzenleme biçimi temelinde değerlendirilmektedir.

Buna göre, birikim rejimi krize girmiş, krizin yönetimi ise düzenleme biçiminin dönüştürülmesiyle gerçekleştirilmiştir.

Neo-liberal düzenleme biçiminde temel değer rekabettir. Rekabet, birikimin temelini oluştururken sosyal politikada rekabete uyarlanma amacıyla esnekliğin gerçekleştirilmesi belirleyici hale gelmiştir. Neo-liberal düzenleme biçimiyle, düzensizleştirme, serbestleştirme ve özelleştirme yoluyla piyasa merkezli bir yapının kurulması hedeflenir. Bu yapıda birikim, uluslararası düzeyde gerçekleşmektedir. Bu nedenle gelirin yaratılmasını ve dağıtılmasını ulusal sınırlarda düzenleyen sosyal devletten vazgeçilmiştir. Uluslararası rejimin belirleyici olduğu neo-liberal düzenleme biçiminde birikimin kaynağı da değişmiştir. Yeni düzenlemede birikim, reel üretimle değil finansal dolaşımınla sağlanır. Burada ayrıca, iş organizasyonunu da dönüştürerek esnek uzmanlaşmaya dayalı yeni bir yapının merkezileşmesi söz konusudur. Tüm bu koşullar altında ücret-emek bağı da sendikal örgütlenmeyi, toplu sözleşme alanını ve sosyal koruma alanının sermaye sınıfı lehine yeniden düzenlenmesiyle biçimlendirilmiştir.

İncelenen döneme ilişkin ekonometrik modellere ilişkin bulgular, öncekinden tamamen farklı bir yapının varlığını ortaya koymaktadır. İlk olarak, ekonomik büyüme oranları ile kişi başına düşen GSYH artış hızı incelenen örneklerin tümünde düşmüştür. Bunun yanında, Fransa'da büyüme ile kişi başına düşen GSYH artış hızı arasında geçmiş dönemde kurulan bağ kopmuş, ABD'de ise bu ilişki büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Neo-liberal enflasyon hedefinin gerçekleştiği bu dönemde bir başka hedef olan ticaretin GSYH içerisindeki payı da önemli ölçüde artmıştır. Özellikle İsveç'te bu bakımdan yaşanan artış dikkat çekicidir. Buna karşılık, geçmiş dönemdeki ithalat-ihracat dengesinden söz etmek mümkün değildir. Birikime ilişkin bu hedefler, örnek ülkelerin tümünde yüksek işsizliğe neden olmuştur. Bu dönemde doğal işsizlik koşulları hiçbir sosyal devlet modeli için geçerli değildir. Yıllık ortalama iş süreleri düşüş eğilimi göstermekle birlikte bu eğilim sosyal devletin düzenlemesiyle sağlananın gerisindedir. Bunlara ek olarak, ABD ve Fransa'da sendikalaşma oranı keskin şekilde düşüş gösterirken İsveç'te de özellikle 1990'lı yıllardan itibaren bu oranda aşağı yönlü bir gelişme söz konusudur. Ayrıca neo-liberal düzenleme, üç ülkede de ücret gelirlerinin GSYH içerisindeki payının azalmasına neden olmuştur.

Neo-liberal düzenleme biçiminin, sosyal devletin düzenlemesiyle, tam istihdamın sağlanmasına, efektif talep açığının giderilmesine ve böylece piyasa dengesinin gerçekleştirilmesini ortaya koyan yapıyı bozduğu açıktır. Neo-liberal düzenlemeyle büyüme ve istihdam arasındaki bağ kopmuş, işsizlik artmış, işçi sınıfının gelir ve yaşam koşulları gerilemiştir. Bu süreçte sendikalaşma oranları gerilerken sosyal koruma piyasalaştırılmıştır. Bu süreç, farklı düzeylerde de olsa sosyal devlet modellerinin tümünde açık şekilde gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda, neo-liberal düzenleme biçimi, emeğin nesneleşmesine neden olmuştur. Sosyal devletin düzenlemesinde merkezde yer alan emek, yeni düzenleme biçimiyle uyum değişkeni haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

- Amin, A. (1994). "Post-Fordism: Models, Fantasies and Phantoms of Transition", In A. Amin (Ed.), **Post-Fordism: A Reader**. Oxford, UK: Blackwell Publishers,1-40.
- Amoroso, B. (1996). "Welfare State and Development Models", In B. Greve (Ed.), **Comparative Welfare Systems**. London, UK: Macmillan Press Ltd, 45-56.
- Ansal, H. (1999). **Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar-Post-Fordizm'de Üretim Esnekleşirken İşçiye Ne Oluyor? (Birinci Baskı)**. İstanbul: Birleşik Metal İş Sendikası Yayınları.
- Arın, T. (2013). **Kriz, Devlet, İktisat ve Sosyal Güvenlik Politikaları (Üçüncü Baskı)**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayliss, J. (2009). "Özelleştirme Teorisi ve Uygulaması: Kalkınma Bağlamında Politika Evriminin Eleştirel Bir Analizi", F. Şenses (Editör). **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, İstanbul: İletişim Yayınları, 545-572.
- Benko, G. Ve Lipietz, A. (2002). "From the régulation of space to the space of régulation", In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications,190-196.
- Berg A. Ve Janoski, T. (2010). "Siyaset Sosyolojisinde Çağdaş Çatışma Kuramları", T. Janoski, R. Alford, A. Hicks, M.A. Schwartz (Editörler), **Siyaset Sosyolojisi**. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Berger, J. (1990). "Market and State in Advanced Capitalist Societies", In A. Martinelli and N.J. Smelser (Eds.), **Economy and Society: Overviews in Economic Sociology**, London, UK: SAGE Publications, 103-132.
- Bertrand, H. (2002). "The wage-labour nexus and the employment system", In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 80-86.
- Boyer, R. (1989). **The Regulation School: A Critical Introduction**. New York, USA: Columbia University Press.
- Boyer, R. (2000). "The Political in the Era of Globalization and Finance: Focus on Some Régulation School Research", **International Journal of Urban and Regional Research**, 24(2), 274-322.
- Boyer, R. (2002a). "The origins of régulation theory", In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications,13-20.
- Boyer, R. (2002b). "Perspectives on the wage-labour nexus", In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 73-79.
- Boyer, R. (2002c). "From canonical Fordism to different modes of development", In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 231-237.

- Boyer, R. Ve Juillard, M. (2002). “The United States: goodbye, Fordism!”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 238-246.
- Boyer, R. Ve Saillard, Y. (2002). “A summary of régulation theory”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 36-44.
- Campbell, A. (2008). “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**. İstanbul: Yordam Kitap, 305-324.
- Castel, R. (2017). **Ücretli Çalışmanın Tarihçesi**. (çev: I. Ergüden), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Colas, A. (2008). “Neoliberalizm, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**. İstanbul: Yordam Kitap, 123-139.
- Coriat, B. (2002). “France: the end of Fordism ... and no successor in sight”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 247-253.
- Crow, G. (2004). “Conceptualizing state and society”, In P. Kennett (Ed.), **A Handbook of Comparative Social Policy**. Cornwall, UK: Edward Elgar Publications, 103-115.
- Delorme, R. (2002). “The state as relational, integrated and complex: l'état relationnel intégré complexe (ERIC)”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 115-121.
- Deraniyagala, S. (2008). “Uluslararası Ticarete Neoliberalizm: Sağlam Bir İktisat Kuramı Mı, Yoksa Bir İman Sorunu Mu?”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**. İstanbul: Yordam Kitap, 168-178.
- Duménil, G. Ve Lévy, D. (2008). “Neoliberal (Karşı) Devrim”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**. İstanbul: Yordam Kitap, 25-41.
- Duménil, G. Ve Levy, D. (2009). “Marksist Bir Neoliberalizm Teorisi”, G. Akalın ve U.S. Akalın (Editörler), **Kutuplaştıran Kalkınma**. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 49-70.
- Erdut, T. (1998). **Yeni Teknolojilerin İş İlişkileri Üzerindeki Etkisi**, İzmir: TÜHİS Yayınları.
- Erdut, Z. (2004). “Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika”, **Çalışma ve Toplum**, 1(2), 11-37.
- Erdut, Z. (2007). “Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri”, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 4(12), 53-82.
- Esping-Andersen, G. (1990). **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Cambridge, UK: Pluto Press.

- Esping-Andersen, G. (1999). **Social Foundations of Postindustrial Economics**, London, UK: Oxford University Press.
- Flora, P. Ve Heidenheimer, A.J. (1981). “The Historical Core and Changing Boundaries of Welfare State”, In P. Flora and A.J. Heidenheimer (Eds.), **The Development of Welfare State in Europe and America**. London, UK: Transaction Publishers, 17-36.
- Forgacs, D. (2018). **Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935** (çev: İ. Yıldız), İstanbul: Dipnot Yayınları. (Eserin orijinali 2009’de yayımlandı), 341.
- Fülberth, G. (2011). **Kapitalizmin Kısa Tarihi** (çev: S. Usta), İstanbul: Yordam Kitap.
- Gottdiener, M. Ve Komninos, N. (1989). “Introduction”, In M. Gottdiener and N. Komninos (Eds.), **Capitalist Development and Crisis Theory: Accumulation, Regulation and Spatial Restructuring**. New York, USA: Palgrave Macmillan, pp. 1-20.
- Gough, I. (1979). **The Political Economy of The Welfare State**, London, UK: The Macmillan Press.
- Gough, I. (2004). “Social policy regimes in the developing world”, In P. Kennett (Ed.), **A Handbook of Comparative Social Policy**. Cornwall, UK: Edward Elgar Publications, pp. 239-260.
- Güler, M.A. (2019). “The Concept of the Welfare State and Typologies of Welfare Regimes: A Review”, **Problemy Polityki Społecznej**, 46(4), 113-130.
- Haeusler, J. Ve Hirsch, J. (1989). “Political Regulation: The Crisis of Fordism and the Transformation of the Party System in West Germany”, In M. Gottdiener and N. Komninos (Eds.), **Capitalist Development and Crisis Theory: Accumulation, Regulation and Spatial Restructuring**, New York, USA: Palgrave Macmillan, pp. 300-330.
- Harris, L., Kiernan, V.G. Ve Miliband, R. (1993). **Marxist Düşünce Sözlüğü**. (çev: M. Tunçay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Holloway, J. (2007). “Gayya Kuyusu Açıyor: Keynesçiliğin Yükselişi ve Düşüşü”, W. Bonefeld ve J. Holloway (Editörler). **Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi**, İstanbul: Otonom Yayınları, 35-68.
- Inque, Y. Ve Yamada, T. (2002). “Japan: demythologising régulation”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 260-266.
- Jespersen, J. (1996). “Macroeconomic Analysis of the Welfare State: a Post-Keynesian Review”, In B. Greve (Ed.), **Comparative Welfare Systems**. London, UK: Macmillan Press Ltd, 57-66.
- Jessop, B. (1990). “Regulation theories in retrospect and prospect”, **Economy and Society**, 19(2), 153-216.
- Jessop, B. (1993). “Towards a Schumpeterian Workfare State? Preliminary Remarks on Post-Fordist Political Economy”, **Studies in Political Economy**, 40(1), 7-39.

- Jessop, B. (1994). "Post-Fordism and the State", In A. Amin (Ed.), **Post-Fordism A Reader**. Oxford: UK: Blackwell Publishers, pp. 252-279.
- Jessop, B. (1997), "Survey Article: The Regulation Approach", **The Journal of Political Philosophy**, 5(3), 287-326.
- Jessop, B. (2005). **Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet** (çev: B. Yazar ve A. Özkazanç), İstanbul: İletişim Yayınları.
- King, D. (1989). "Economic Crisis and Welfare State Recommodification: A Comparative Analysis of the United States and Britain", In M. Gottdiener and N. Komnissos (Eds.), **Capitalist Development and Crisis Theory: Accumulation, Regulation and Spatial Restructuring**. New York, USA: Palgrave Macmillan, 237-260.
- Koray, M. (2005). **Avrupa Toplum Modeli (Birinci Baskı)**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Koray, M. (2008). "Avrupa'da Sosyal Demokrasi ve Günümüzdeki Tartışmalar", **Toplum ve Demokrasi**, 2(2), 15-34.
- Koray, M. (2012). **Sosyal Politika (Dördüncü Baskı)**, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Lall, S. (2009). "Sanayileşme Stratejisini Yeniden Düşünmek: Küreselleşme Çağında Devletin Rolü", F. Şenses (Editör) **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, İstanbul: İletişim Yayınları, 459-508.
- Lapavistas, C. (2008). "Neoliberal Dönemde Anayolcu İktisat Kuramı", A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhafif Bir Seçki**. İstanbul: Yordam Kitap, 59-75.
- Lapavistas, C. (2009). "Finansallaşmış Kapitalizm: Kriz ve Müsadere", C. Lapavistas (Editörler), **Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi**. İstanbul: Yordam Kitap, 25-74.
- Leibfried, S. (1992). "Towards of European Welfare State", In C Jones (Ed.), **New Perspectives on European Welfare State in Europe**, London, UK: Routledge Publications, 120-143.
- Lipietz, A. (1982). "Towards Global Fordism?", **New Left Review**, 132(1), 33-47
- Lipietz, A. (1987). **Mirages and Miracles: The Crisis of Global Fordism**, Bristol, UK, Verso Books.
- Lipietz, A. (1989). "Three Crises: The Metamorphoses of Capitalist and the Labour Movement", In M. Gottdiener and N. Komnissos (Eds.), **Capitalist Development and Crisis Theory: Accumulation, Regulation and Spatial Restructuring**, New York, USA: Palgrave Macmillan, 59-98.
- Lipietz, A. (1993). "Uluslararası işbölümünde yeni eğilimler: Birikim rejimleri ve düzenleme tarzları" (çev: B. Peker), **Toplum ve Bilim Dergisi**, 56-61(1), 58-82.
- MacDonough, T., Nardone, E. (2006). "Social Structures of Accumulation, the Regulation Approach and the European Union", **Competition & Change**, 10(20), 200-212.

- Macgregor, S. (2008). “Refah Devleti ve Neoliberalizm”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, İstanbul: Yordam Kitap, 236-247.
- Marx, K. (2010), **Kapital Cilt I.** (çev: M. Selik ve E. Özalp), İstanbul: Yordam Kitap.
- Mjoset, L. (2002). “The Nordic countries: a régulation perspective on small countries”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art.** London, UK: Routledge Publications, 254-259.
- Mohamed, S. (2008). **Economy Policy, Globalization and The Labour Movement: Changes in the Global Economy From The Golden Age to the Neoliberal Era**, Global Labour University Working Papers No.1, Berlin: Germany.
- Mouleart, F., Swyngedouw, E., Wilson, P. (1988). “Spatial Responses to Fordist and Post-Fordist Accumulation and Regulation”, **Papers of The Regional Science Association**, 64(1), 11-23.
- Munck, R. (2004). **Emeğin Yeni Dünyası.** (çev: M. Tekçe), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Munck, R. (2008). “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki.** İstanbul: Yordam Kitap, 106-122.
- Nadel, H. (2002). “Régulation and Marx”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art.** London, UK: Routledge Publications, 28-35.
- Neilson, D. (2012). “Remaking the Connections: Marxism and the French Regulation School”, **Review of Radical Political Economics**, 44(2), 160-177.
- Offe, C. (1987). “Democracy against the Welfare State?: Structural Foundations of Neoconservative Political Opportunities”, **Political Theory**, 15(4), 501-537.
- Öngen, T. (2003). “Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegemonya Stratejileri”, **2000-2003 Petrol İş Yılığ**, İstanbul: Petrol-İş Yayınları, 29-46.
- Öniş, Z. Ve Şenses, F. (2009). “Gelişen Post-Washington Mutabakatı’nı (PWM) Yeniden Düşünmek”, F. Şenses (Editör) **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma.** İstanbul: İletişim Yayınları, 347-386.
- Palley, I.T (2008). “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki.** İstanbul: Yordam Kitap, ss. 42-58.
- Petersen, K. (2013). “The early Cold War and the Western welfare state”, **Journal of Comparative Social Policy**, 29(3), 226-240.
- Przeworski, A. (2016). **Kapitalizmde Devlet ve Ekonomi.** (çev: E. Kırmızıaltın ve H.A. Öznazık), Ankara: Heretik Yayınları.
- Purcell, M. (2002). “The state, regulation, and global restructuring: reasserting the political in political economy”, **Review of International Political Economy**, 9(2), 298-332.

- Rosanvallon, P. (2004). **Refah Devletinin Krizi**. (çev: B. Şahinli), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Saad-Filho, A. (2008). “Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler”, A.S. Filho ve D. Johnston (Editörler), **Neoliberalizm: Muhafif Bir Seçki**. İstanbul: Yordam Kitap, 191-201.
- Sabel, C.F. (1982). **Work and politics: The division of labor in industry**, Cambridge, USA: Cambridge University Press.
- Seyidoğlu, H. (2007). **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama (Yedinci Baskı)**, İstanbul: Güzem Can Yayıncılık.
- Silver, B. (2009). **Emeğin Gücü** (çev: A. Önal), Yordam Kitap: İstanbul.
- Stiglitz, E.J. (2009). “Küreselleşen Dünyada Kalkınma Politikaları”, F. Şenses (Editör) **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 281-306.
- Streeck, W. (2011). “The Crisis of Democratic Capitalism”, **New Left Review II**, 71(1), 5-29.
- Şenses, F. (2001). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenses, F. (2009). “Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?”, F. Şenses (Editör) **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**. İstanbul: İletişim Yayınları, 235-280.
- Taymaz, E. (1993). “Kriz ve Teknoloji”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, 56-61(1), 5-41.
- Temiz, H.E. (2012). “Sosyal Politika Bağlamında Küresel Yönetişim”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 6(13-14), 201-217.
- Tertre, C.D. (2002). “Sector-based dimensions of régulation and the wage-labour nexus”, In R. Boyer and Y. Saillard (Eds.), **Régulation Theory The State of Art**. London, UK: Routledge Publications, 204-213.
- Tickell, A. Ve Peck, J.A. (1992). “Accumulation, regulation and the geographies of post-Fordism: missing links in regulationist research”, **Progress in Human Geography**, 16(2), 190-218.
- Tickell, A., Peck Ve J.A. (1995). “Social Regulation after Fordism: regulation theory, neo-liberalism and the global-local nexus”, **Economy and Society**, 24(3), 357-386.
- Vidal, J.F. (2001). “Birth and Growth of the Regulation School in the French Intellectual Context (1970-1986)”, In A. Labrousse and J. D. Weisz (Eds.), **Institutional Economics in France and Germany: German Ordoliberalism versus the French Regulation School**. Berlin, Germany, Springer-Verlag Berlin Heidelberg GmbH, 13-48.
- Viktorov, I. (2005). **Fordism and the Swedish Model**, Centre for Digital Discourse and Culture Working Papers No.1, Virginia: USA.
- Wahl, A. (2015). **Refah Devletinin Yükselişi ve Düşüşü**. (çev: H. Ünal ve B. Öztürk), h2o Yayıncılık: İstanbul.

- Walker, A. Ve Wong, C. (2004). “The ethnocentric construction of the welfare state”, In P. Kennett (Ed.), **A Handbook of Comparative Social Policy**. Cornwall, UK: Edward Elgar Publications, pp. 116-130.
- Wayenberge, E.V. (2009). “Washington Mutabakatı’ndan Washington Sonrası Mutabakat’a Kalkınma Yanılsamaları”, F. Şenses (Editör) **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, İstanbul: İletişim Yayınları, 307-346.

